

Masteroppgave

NTNU
Norges teknisk-naturvitenskapelige
universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historie og klassiske fag

Anders Saksvik

Kulturminner og verdiskapning i et bosetningsperspektiv

Masteroppgave i kulturminneforvaltning

Trondheim, våren 2013

Forord:

Denne masteroppgaven representerer slutten på en 5 år lang masterutdannelse i kulturminneforvaltning ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. Det har vært 5 morsomme, interessante og lærerike år, som har gått utrolig fort.

Arbeidet med denne oppgaven har vært en lang og utfordrende prosess, samtidig som det har vært veldig lærerikt. Jeg sitter igjen med mye nyttig kunnskap som jeg håper jeg kan få bruk for i en framtidig jobbsammenheng.

I forbindelse med oppgaven vil jeg takke alle som har hjulpet meg med arbeidet. Takk til alle de ansatte ved Norsk Kulturminnefond, som tok godt imot meg og sørget for at jeg fikk en fin og interessant praksisperiode. En spesiell takk til min kontaktperson ved kulturminnefondet, Einar Engen, som hjalp meg med utarbeidelse av tema for oppgaven, og som reiste med meg til Valdres og bisto til innsamling av data i denne forbindelse.

Takk til min veileder Tor Einar Fagerland, for gode råd og innspill i utformingen av oppgaven og i skriveprosessen. Dine anbefalinger har vært sentrale for oppgavens framgang og for det ferdige produktet.

Takk også til Katharina Sparstad ved Valdres Natur- og Kulturpark og alle informanter i Valdres som tok seg tid til å stille opp og bidra til dette materialet.

Den største takken går til mine nærmeste. Takk til min kjære Heidi for at du tror på meg og har vært der for meg gjennom denne prosessen. Takk til foreldre og søsken for at dere alltid stiller opp for meg, deres støtte betyr utrolig mye.

Anders Saksvik

Trondheim, 15. mai 2013

Innholdsfortegnelse:

1. Innledning.....	5
1.1 Bakgrunn.....	5
1.2 Problemstilling med underspørsmål.....	6
1.2.1 Avgrensning.....	7
1.3 Formål.....	7
1.4 Begrepsavklaring.....	8
1.4.1 Bosetningsperspektiv.....	8
1.4.2 Jordbrukets kulturminner.....	8
1.4.3 Kulturbasert næring.....	9
1.4.4 Det materielle og det immaterielle aspektet.....	9
1.5 Oppgavens struktur.....	10
2. Metode.....	11
2.1 Kvalitativ og kvantitativ metode.....	11
2.1.1 Kvantitativ metode.....	11
2.1.2 Kvalitativ metode.....	12
2.2 Kvalitative intervju.....	12
2.3 Litteratur og kilder.....	13
2.4 Dataanalyse.....	14
3. Verdi.....	15
3.1 Verdibegrepet.....	16
3.2 Kulturminner og verditenkning.....	16
3.2.1 Hvorfor ta vare på kulturminner?.....	17
3.2.2 Våre verdisyn.....	18
3.2.3 Produksjon av verdier.....	19
3.3 Kulturminneverdier.....	20
3.3.1 Det norske verdisystemet.....	21
3.3.2 Kunnskaps- og kildeverdi.....	21
3.3.3 Identitetsverdi.....	21
3.3.3 Bruksverdi.....	22
3.3.4 Opplevelsesverdi.....	24
3.3.5 Estetisk verdi.....	25
3.4 Verdiskapningsprogrammet.....	25
3.4.1 Hvorfor et Verdiskapningsprogram?.....	25
3.4.2 Sentrale verdier.....	26
3.4.3 Miljømessig verdiskapning.....	26
3.4.4 Kulturell verdiskapning.....	26
3.4.5 Sosial verdiskapning.....	27
3.4.6 Økonomisk verdiskapning.....	27

3.4.7 Overlapping av verdier.....	28
3.5 Landskapsverdier.....	28
3.5.1 Økonomiske landskapsverdier.....	29
3.5.2 Velferdsverdier.....	30
3.5.3 Sikkerhetsverdier.....	31
3.6 Oppsummering.....	31
4. Valdres.....	33
4.1 Valdres Natur- og Kulturpark.....	34
4.1.1 Omdømmebygging.....	35
4.1.2 Varemerket Valdres.....	37
4.1.3 Valdresvert.....	37
4.1.4 Den røde tråd.....	38
4.2 Verdiskapningsprogrammet i Valdres.....	39
4.2.1 Hva har man oppnådd?.....	39
4.2.2 Hva har man lært?.....	40
4.3 Norsk Kulturminnefond.....	41
4.3.1 Valdresøknader til Norsk Kulturminnefond.....	42
4.4 Befolkningsutvikling.....	44
4.4.1 Alder.....	46
4.4.2 Nettoflytting.....	47
4.4.3 Innvandring og utvandring.....	48
4.5 Tilflytningstiltak.....	48
4.6 Hvorfor flytte til Valdres?.....	49
4.7 Intervju.....	50
4.8 Bosettingsgrunnlag i Valdres.....	52
4.8.1 Ringvirkningseffekter.....	52
4.8.2 Stedstilhørighet.....	53
4.8.3 Innflytning kontra utflytting.....	54
4.8.4 Stølsdrift.....	55
4.9 Oppsummering.....	56
5. Muligheter og utfordringer.....	57
5.1 Muligheter.....	57
5.2 Utfordringer.....	58
6. Avslutning.....	61
7. Litteraturliste.....	63
7.1 Trykte kilder.....	63
7.2 Artikler.....	64
7.3 Dokumenter lastet fra internett.....	64
7.4 Internettkilder.....	66

1. Innledning:

1.1 Bakgrunn:

Valg av tema for denne oppgaven vokste ut av min praksisperiode høsten 2012, hvor jeg var utplassert hos Norsk Kulturminnefond på Røros. Kulturminnefondet ble opprettet av Stortinget 21.6.2002 som et statlig organ underlagt Miljøverndepartementet. Opprettelsen av fondet kom blant annet som følge av stort engasjement og lobbyvirksomhet, spesielt fra frivillige organisasjoner. Det var her ønsker om nye økonomiske virkemidler som supplement til statlige tilskudd. I forbindelse med sitt arbeid har fondet fått fastsatt noen forskrifter knyttet til sitt arbeid. Disse ble fastsatt av Miljøverndepartementet. ¹

Fondets hovedoppgave er å være en tilskuddsordning for bevaring av kulturminner og kulturmiljøer. Den primære målgruppen i dette tilfellet er private eiere, ideelle organisasjoner, stiftelser og foreninger, men også kommuner kan søke hvis det aktuelle kulturminnet har vesentlig allmenninteresse. Gjennom tilskuddordningen skal fondet bidra til å stimulere til økt verneinnsats fra eiere og næringsliv, sikre at mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer bevares og aktiviseres som grunnlag for opplevelse, kunnskap, utvikling og verdiskapning, og støtte prosjekter hvor det er samspill mellom offentlige og private aktører. ²

En stor del av arbeidet mitt hos Kulturminnefondet gikk på digitalisering av eldre søknader og det falt derfor naturlig å koble noen aspekter ved dette arbeidet opp mot oppgavetematikken. I tillegg er jeg interessert i hvordan kulturminner og kulturarven kan være en aktuell ressurs i dagens samfunn. Dette gjelder selvsagt for kulturminners verdier knyttet til formidling, kunnskap, opplevelse, identitet og lignende, men også i forhold til bruksverdi. Her kan jeg blant annet nevne vern gjennom bruk. I mange tilfeller trekkes det fram at denne typen vern er den beste for kulturminnene. Det framheves ofte som en fordel at bygningsmasse forblir i aktiv bruk, hvis ikke er veien kort til misshold og forfall. Kulturminner utgjør på mange områder en ubrukt ressurs i forbindelse med bruk. Hvorfor skal man nødvendigvis bruke store summer på å bygge nytt når man med noen grep kan tilpasse eldre bygninger til dagens bruk? Balansegangen med hva som er best for bygningen er selvsagt en faktor i denne tankegangen

¹ Kulturminnefondet.no, Forskrift for Norsk Kulturminnefond, tilgjengelig fra <http://www.kulturminnefondet.no/content/1309345735/Forskrift-for-Norsk-Kulturminnefond> (lastet 10.05.13)

² Brosjyre Norsk Kulturminnefond u.å., tilgjengelig fra <http://www.kulturminnefondet.no/content/1245080932/Brosjyre> (lastet 10.05.13)

og noe som må overveies hver gang dette er opp for diskusjon. Dette går kanskje først og fremst på at bygningens identitet og dets særegne verdier forblir mest mulig intakte, noe som ofte kan være en utfordring når man skal tilpasse et eldre bygg til moderne standarder.

Denne problematikken er også noe av grunnen til at jeg har valgt å vinkle oppgaven min mot turistnæringen. Hele meningen med å benytte kulturminner i turismeformål er jo nettopp for å gi turister en mest mulig autentisk opplevelse, men samtidig vil man ofte også kombinere dette med moderne komfort. Et viktig aspekt er derfor å ta mest mulig vare på de karakteristiske trekkene ved bygget som nettopp gjør det til et kulturminne. Nå skal jeg selvsagt ikke påstå at dette alltid skjer på en god måte på dette feltet. Det finnes eksempler på hurtige, billige løsninger som ødelegger en bygnings identitet bare for å gi turister noe estetisk pent å se på og en opplevelsesverdi.

Et gjennomgående tema i mange av søknadene jeg digitaliserte for kulturminnefondet har gått på ny eller videreført bruk av gamle gårds- og driftsbygninger, og formidling av denne typen bygninger. Med dette utgangspunktet fant jeg det naturlig å bruke noen av disse temaene i denne oppgaven. Temaet jeg tilslutt endte på går på hvordan man kan benytte kulturminner og kulturarv som verdiskapningselementer for å bidra til et bosetningsgrunnlag.

1.2 Problemstilling med underspørsmål:

Hovedproblemstillingen i denne oppgaven blir derfor følgende:

Hvordan kan kulturminner og kulturarven være med å bidra som en faktor i et bosettingsperspektiv?

For å få svar på dette spørsmålet er man avhengig å få svar på noen underspørsmål:

- Hvilke verdier kan kulturminner og kulturarven bidra med i et bosettingsperspektiv?
- Hvordan kan kulturminner bidra til sysselsetting? Dette med utgangspunkt at arbeidsplasser er en forutsetning for bosetting.
- Hva skal til for at folk vil bosette seg en plass? Her vil jeg se på kriterier for bosetning og dermed hvordan kulturminner og kulturarven kan spille inn på dette området.

1.2.1 Avgrensning:

Hoveddelen av oppgaven kommer til å omfatte hvilke verdier kulturminner og kulturarven kan bidra med i et bosetningsperspektiv. Verdidiskusjonen vil derfor bli en sentral del av teksten. Innfallsvinkelen her blir hovedsakelig å knytte verdiskapningen opp mot et økonomisk perspektiv da dette er en av grunnforutsetningene for bosetting, og da spesielt i tilknytning til reiseliv og turistnæring. Kulturbasert næring virket som en naturlig innfallsvinkel her ettersom dette er en type næring som bidrar til sysselsetting med bakgrunn i blant annet kulturminner og kulturarven.

I forhold til geografisk avgrensning vil oppgaven forholde seg til distrikts-Norge og da med et spesielt fokus på Valdres. Grunnen til dette er at jeg vil se nærmere på hvilken innvirkning kulturminner og kulturarven kan ha på et bosetningsperspektiv i områder preget av fraflytning. Valdresområdet har tradisjonelt vært, og er fortsatt et jord- og landbruksområde, som huser mange av jordbrukets kulturminner og fokuset vil som følge av dette ligge mest på jordbrukets kulturminner.

1.3 Formål:

Fra rundt 2000-tallet opplever vi et holdningsskifte i det norske kulturminnevernet. Med dette mener jeg at vi får en annen tenkemåte i forhold til kulturarvtematikken enn det som har vært vanlig i et konvensjonelt aspekt. Kulturminner skulle ikke lengre kun være en utgiftspost, men betraktes som ressurser, virkemidler og verdiskapningselementer i tillegg til de mer tradisjonelle rollene de har hatt i et historisk perspektiv. Med offentlige dokumenter og stortingsmeldinger som NOU 2002: 1 Fortid former framtid og St.meld. nr. 16 (2004-2005) *Leve med kulturminner*, hvor det blant annet pekes på at "Regjeringen vil at kulturarven skal få større betydning som kulturell, sosial og økonomisk ressurs,"³ har man for alvor satt fokus på at kulturminner og kulturarven er verdier som ikke bare skal tas vare på, men også brukes. Denne tematikken påpekes ytterligere med lanseringen av Verdiskapningsprogrammet på kulturminneområdet i perioden 2006-2010 hvor man blant annet gjennom 11 pilotprosjekter ville måle verdiskapningseffektene av kulturminner og kulturmiljøer. Denne oppgaven vil

³ Det Kongelige Miljøverndepartement 2005: *St.meld. nr. 16 (2004-2005) Leve med kulturminner*, tilgjengelig fra <http://www.regjeringen.no/Rpub/STM/20042005/016/PDFS/STM200420050016000DDDPDFS.pdf>: 6 (lastet 07.05.13)

være et forsøk på å ta denne tankegangen enda et hakk lengre og se på hvordan kulturminner og kulturarven kan være en ressurs i et bosetningsperspektiv.

Formålet med denne oppgaven vil være å peke på faktorer som kan bidra til å skape sysselsetting og dermed et bosetningsgrunnlag i distrikts-Norge gjennom bruken av kulturminner og kulturarv. Dette er en dagsaktuell problemstilling som tar for seg politiske sider man finner utfordrende i dag med fraflytningsaspektet som kan sies å prege deler av distrikts-Norge, samtidig som kulturminner blir involvert.

Det er verdt å merke seg at denne oppgaven ikke er en doktrine i hvordan man kan benytte kulturminner som et virkemiddel til bosetting, det er det ikke gjort nok forskning på enda. Den kan heller forstås mer som en drøfting av noen teoretiske sider ved kulturarven og kulturminner som kan bidra til innvirkning i et bosetningsperspektiv, hvor jeg deretter ser på hvordan dette kan gjennomføres i praksis.

1.4 Begrepsavklaring:

Her vil jeg se nærmere på noen sentrale begrep som tas opp gjennom oppgaven og forklare hva jeg mener med disse.

1.4.1 Bosetningsperspektiv:

Med ordet bosetningsperspektiv, mener jeg hva som gir grunnlag for bosetting. Dette omfatter elementer som er grunnleggende for at man skal kunne bosette seg og leve et sted. Faktorer som spiller inn i denne sammenhengen er husly og muligheter for økonomiske overlevelse og da først og fremst gjennom arbeid. I dette perspektivet kan også elementer som trivsel, tilhørighet og generelle sosiale aspekt være viktige faktorer. Selv om disse ikke nødvendigvis er en grunnleggende forutsetning for bosetting er det selvsagt positivt at man liker seg der hvor man bosetter seg.

1.4.2 Jordbrukets kulturminner:

Med jordbrukets kulturminner menes kulturminner som har en eller annen tilknytning til jordbruket og kulturlandskapet i tilknytning til jordbruket. Ulike eksempler på dette kan være støler, setrer, løer, smier, låver og generelt andre bygninger og konstruksjoner som knytter seg til gården, gårdsdrift og landbruk generelt.

1.4.3 Kulturbasert næring:

Opplevelsesøkonomi, kreative næringer, kulturbaserte næringer eller kulturminnerelaterte næringer omfatter områder som underholdningsindustrien, kulturektoren, media og turisme. Kulturminner og kulturarven kan her spille en viktig brikke som en strategisk ressurs som kan benyttes i markedsføring for å fremme ulike områder innenfor opplevelsesøkonomi. Ofte kan dette være noe så lett som at man genererer lokal økonomi rundt det at man har et museum. Dette kan være i form av en museumsbutikk, kafé og lokale næringsressurser som restauranter og lignende. Resultatet her kan være ting som økt turisme og økt innflytelse. Et område som spesielt trekkes fram i forhold til regional utvikling og økonomisk vekst er kulturarv knyttet opp mot nettopp turistnæring. Turisme er en av de mest voksende næringene i verden og når folk reiser er de gjerne interessert i å oppleve kulturarv. "Kulturarv og museer er blitt viktige i lokal næringspolitikk og i turistindustrien, men også i internasjonal økonomi." ⁴

1.4.4 Det materielle og det immaterielle aspektet:

Når det kommer til kulturarv kan det være vanskelig å ha et klart skille mellom det materielle og det immaterielle aspektet fordi de står i så sterk tilknytning til hverandre. Den materielle kulturarven er de fysiske kulturminnene som finnes i våre omgivelser mens den immaterielle kulturarven er knyttet til de tingene man ikke kan ta på ved et kulturminne. Dette omfatter ting som historiske hendelser, sagn, tro og tradisjoner. ⁵

I måloppnåelsen fra Verdiskapningsprogrammet på kulturminneområdet i perioden 2006-2010 har man også tatt for seg denne tematikken. Her pekes det på at de ulike pilotprosjektene har fokus på sammenhengen mellom materiell og immateriell kulturarv og at det i flere tilfeller gis uttrykk for at den immaterielle kulturarven er en forutsetning for den verdiskaping man har opplevd rundt den materielle kulturarven. "Det presiseres at kulturminnene er "lite verdt" uten historien og fortellingene som knytter seg til disse." ⁶ I denne oppgaven vil jeg

⁴ Arne Bugge Amundsen og Brita Brenna 2010: "Museer, kritisk museologi og tverrfaglige museumsstudier", i Bjarne Rogan og Arne Bugge Amundsen (red.), *Samling og museum – kapitler av museenes historie, praksis og ideologi*: 10

⁵ Riksantikvaren.no u.å, Ordforklaringer, tilgjengelig fra http://www.riksantikvaren.no/Norsk/Veiledning/Ordforklaringer_bokmal/ (lastet 10.05.13)

⁶ Riksantikvaren 2011: *Kulturminner i bruk – verdi, vekst og vern – Verdiskapningsprogrammet på kulturminneområdet 2006-2010*: 26

med dette utgangspunktet se disse to tilnærmingene i sammenheng som noe som utfyller hverandre.

1.5 Oppgavens struktur:

I kapitel 2 vil metodene jeg har benyttet i oppgaven bli gjennomgått og gjort rede for. Dette vil blant annet inkludere en gjennomgang av kvalitativ og kvantitativ metode, litteratur og kilder og dataanalyse.

I kapitel 3 vil jeg se nærmere på ulike verdier man kan knytte opp mot kulturminner og kulturarven for dermed å se hvordan disse kan spille inn i et bosetningsperspektiv. Her vil det også bli problematisert litt rundt det om hvordan ulike individer og grupper ser på og vektlegger verdier og hvordan ulike objekter og verdier dermed betyr forskjellige ting for folk, avhengig av hvem som ser på dem.

Kapitel 4 vil omhandle casescenariot mitt, Valdres. Her vil det blant annet bli satt fokus på Valdres' rolle under Verdiskapningsprogrammet på kulturminneområdet i perioden 2006-2010. Her vil Norsk Kulturminnefonds rolle også bli tatt opp. En sentral del av dette kapitlet vil omhandle Valdres Natur- og Kulturpark og det arbeidet de bedriver. I tillegg vil det bli fokusert på befolkningstendenser og befolkningsutviklingen som kan sies å prege Valdres i dag og teori om hvorfor folk velger å flytte til Valdres og hvordan kulturminner og kulturarven kan være med å bidra her.

I kapitel 5 vil jeg se på og drøfte noen muligheter og utfordringer som kan oppstå hvis man velger å benytte kulturminner og kulturarven i et bosetningsperspektiv. Til slutt kommer en avslutning på oppgaven med konklusjon i kapitel 6.

2. Metode:

I dette kapitlet vil jeg se nærmere på hvilke metoder jeg har benyttet meg av når jeg skrev denne oppgaven. Først vil det bli satt fokus på bruken og forskjellene ved kvalitativ og kvantitativ metode. Etterpå vil jeg ha en redegjørelse for intervjuene jeg gjennomførte før jeg deretter tar for meg litteratur og kilder som har blitt brukt i oppgaven.

2.1 Kvalitativ og kvantitativ metode:

For å svare på problemstillingen i denne oppgaven har jeg valgt å bruke en blanding av kvalitative og kvantitative metoder. I denne forbindelse har både faglitteratur og egeninnsamlet materiale vært viktig. Ofte kan det være vanskelig å se et klart skille mellom kvalitativ og kvantitativ forskningsmetode da begge inneholder elementer fra hverandre. Jeg vil her presentere disse metodene og grunngi hvorfor jeg har valgt å benytte meg av hver enkelt av dem og i hvilken sammenheng.

2.1.1 Kvantitativ metode:

Kvantitativ metode handler i størst grad om å finne ut av det som er målbart. Dette omfatter data av typen mengde, tall, statistikk og ting som dreier seg om "hvor mange" spørsmål. Dette er generelt en metode hvor man spør en stor gruppe folk de samme spørsmålene for deretter å regne ut statistikk over hva som ble svart. Spørsmålene ved denne typen datainnsamling er ofte kortfattet, enkle og bestemt på forhånd slik at den som svarer på spørsmålene ikke skal kunne misforstå. Ofte kan det dreie seg om så enkle som ja eller nei spørsmål. Meningen med denne metoden er å finne ut hva flest mulig folk synes om et emne for dermed på et generelt grunnlag kunne uttale seg om hva flertallet mener om den aktuelle saken. Foredelen med denne typen datainnsamling er at man finner ut hva flest mulig folk mener om et emne. En ulempe ved kvantitative metoder er at man ser intervjuobjektene som en samlet, felles enhet istedenfor som individ, noe som ofte fører til at det blir vanskelig å se disse dataene i samsvar med sosiale prosesser.⁷ Når det kommer til bruk av kvantitativ metode i oppgaven kommer dette i hovedsak i form av de tallene og statistikken jeg har funnet fram til, sett på, analysert og satt i sammenheng.

⁷ Kunnskapssenteret.com 2004, Kvantitative metoder, Kjetil Sander, tilgjengelig fra <http://www.kunnskapssenteret.com/articles/2558/1/Kvantitative-metoder/Kvantitative-metoder.html> (lastet 10.05.13)

2.1.2 Kvalitativ metode:

I motsetning til kvantitativ metode som tar sikte på å måle det aktuelle fenomenet tar kvalitativ metode i større grad for seg datainnsamling som går på å forstå det aktuelle fenomenet og hvorfor det er slik. Denne typen datainnsamling er best egnet for å finne svar på hva, hvorfor og hvordan, ikke hvor mange. I kontrast til den kvantitative metoden kan spørsmålene som stilles her være meget utdypende og man kan stille oppfølgingsspørsmål underveis. Man vil her i størst mulig grad finne ut hva den enkelte personen man stiller spørsmålene mener om et emne og man går gjerne veldig dypt inn i stoffet.⁸ Bruken av kvalitativ metode i denne oppgaven kommer først og fremst i form av intervjuene som ble gjennomført i forbindelse med turen til Valdres. Men den har også vært en viktig del av tall og statistikkanalysen jeg har drevet med. Spesielt kommer dette i form av å se nærmere på ulike årsaker til hvorfor statistikken er som den er.

2.2 Kvalitative intervju:

I forbindelse med intervjuene jeg gjennomførte under Valdresturen vil jeg ikke karakterisere disse som strukturerte intervjuer i ordets forstand, men heller uformelle intervju hvor målet var å få økt innblikk i hvordan noen aktører driver og forholder seg til kulturminnerrelaterte næringer i Valdres. Utvelgelse av informanter kom som følge av et samarbeid med en ansatt hos Valdres Natur- og Kulturpark som også ble intervjuet og akkompagnerte oss rundt i området.

Intervjuene ble gjennomført hjemme eller på arbeidsplassen til informantene. Jeg hadde på forhånd klargjort noen hovedspørsmål jeg ville ha svar på, men hadde ikke utformet noen strukturert intervjuguide som jeg skulle forholde meg til. Først og fremst var jeg interessert i å høre informantenes erfaringer og opplevelser i forhold til det å benytte kulturminner og kulturarven i et næringsperspektiv. Intervjuene ble gjennomført ansikt til ansikt som en dialog mellom meg og intervjuobjektet, hvor målet mitt først og fremst var at intervjuobjektet skulle snakke fritt.

Hvert intervju tok ca. en time og i tillegg hadde informantene omvisning og framvisning av ulike produkt de benyttet seg av i forbindelse med den aktuelle kulturminnerrelaterte næringen. Underveis i intervjuet noterte jeg stikkordsmessig hva som ble sagt og kom med

⁸ Kunnskapssenteret.com 2004, Kvalitative metoder, Kjetil Sander, tilgjengelig fra <http://www.kunnskapssenteret.com/articles/2563/1/kvalitativ> (lastet 10.05.13)

oppfølgingsspørsmål etter hvert som ny informasjon dukket opp eller hvis intervjuobjektet kom veldig langt unna det aktuelle temaet. Jeg valgte å notere for hånd framfor det å bruke opptaksutstyr ettersom jeg ikke ville at informantene skulle føle seg ukomfortable med situasjon og eventuelt være redd for å snakke om noen emner. Ulempen med dette er selvsagt at man ikke får med seg alt informantene sier, men jeg valgte denne metoden ettersom dette ikke var et strukturert intervju og jeg var mer interessert å finne ut av de overordnede erfaringene og opplevelsen informantene mine hadde i forhold til dette temaet. Dataene fra intervjuene ble gjennomgått i løpet av de nærmeste dagene etter intervjuet var overstått mens detaljene fra samtalene enda var ferskt i minne.

2.3 Litteratur og kilder:

Når det kom til lesing av litteraturen har denne blitt lest med et utgangspunkt om å finne svar på problemstillingen og underspørsmålene, samtidig som man ser den i samsvar og med drøfting til det egeninnsamlede materialet.

En viktig del av arbeidet i denne oppgaven har vært å se på ulike rapporter og annen litteratur angående kulturminner og kulturarven i tilknytning til verdiskapning. Forskjellige rapporter fra Riksantikvaren gjeldene Verdiskapningsprogrammet på kulturminneområdet i perioden 2006-2010 har vært spesielt viktig. Jørn Holmes bok "Kulturminnevern –lov, forvaltning, håndhevelse" har vært et viktig bidrag i forhold til å se på ulike verdier kulturminner og kulturarven besitter og kan bidra med i dagens samfunn. Peter Howards bok "Heritage – Management, Interpretation, Identity" og Graham Fairclough, Rodney Harrison, John H. Jameson Jnr. og John Schofields bok "The Heritage Reader" har vært viktige bidrag når det kommer til teori om hvordan folk tenker og forholder seg til ting angående kulturminner og verdi. I tillegg har disse bøkene vært en sentral del av arbeidet for å knytte kulturminnetenkningen opp mot et større, internasjonalt aspekt.

I forhold til casescenarioet mitt med Valdres har det vært nødvendig å sette seg inn i ulike statistikk fra Statistisk Sentralbyrå i forhold til befolkningsutvikling. Jeg har gjort dette for å se nærmere på befolkningstrekk som tilflytting, utflytting, alder på innbyggere og lignende for dermed å knytte dette opp mot et bosetningsperspektiv. I denne tilknytningen har også rapporter og publikasjoner fra Valdres Natur- og Kulturpark vært en sentral del av arbeidet, samt ulike rapporter angående flytting og flyttemotiv. I denne sammenhengen har jeg også tatt

turen til Valdres for å få et innblikk i hvordan man forholder seg til kulturbaserte næringer i området og gjennomført intervjuer med noen av aktørene på dette området.

Observasjoner og erfaringer fra praksisperioden ved Norsk Kulturminnefond har også vært en viktig del av arbeidet. En stor fordel i denne sammenhengen har vært tilgangen jeg har hatt til Kulturminnefondets database, lykillinn, hvor jeg har hatt mulighet til å se på detaljerte søknader fra Valdresområdet og dra nyttig informasjon fra dette. Dette har både vært i forhold til kvalitative og kvantitative data da jeg både har sett på statistikk, tall og beløp fra de ulike søknadene, men også begrunnelsen til søkerne om hvorfor de velger å søke tilskudd for det aktuelle tiltaket og hva de har planer om å bruke kulturminnet til i ettertid.

2.4 Dataanalyse:

I denne oppgaven har en viktig del av arbeidet vært å analysere allerede eksisterende materiale fra ulike hold. Her kan det særlig trekkes fram data over statistikk fra Statistisk Sentralbyrå og databasen til Norsk Kulturminnefond. Lesing og utvelgelse av litteratur har blitt gjort med det formål å finne relevante data som kan drøftes i forhold til å gi svar på problemstillingen jeg jobber ut ifra.

Mye av arbeidet i denne oppgaven har dreiet seg om å tolke data fra ulike kilder. På et overordnet plan har jeg tatt for meg, sett på og analysert statistikk, tall og beløp fra ulike relevante hold. Samtidig har jeg på et underordnet plan observert, erfart og snakket med folk som har personlig erfaringer fra tematikken jeg jobber med for å se om erfaringene gjort her står i samsvar til den overordnede informasjonen og inntrykkene.

3. Verdi:

Kulturminner og verdi er begrep som det ofte er snakk om i våre dager. Men hva betyr egentlig begrepet verdi? Hvilke faktorer gjør at noe blir ansett som verdifullt? Og hvem er egentlig ting verdifulle for? Jeg vil her se nærmere på noen ulike definisjoner av ordet verdi og drøfte noen av tilnærmingene som finnes til dette begrepet. Først vil det bli satt fokus på noen overordnede definisjoner av verdi og hva disse innebærer. Deretter vil jeg se nærmere på noen internasjonale og norske tendenser innenfor kulturminnetenkning og verdi, og presentere noen av de mer utbredte teoriene som finnes her. Dette er for å vise at denne type tankegang ikke er noe særnorsk fenomen, men gjenfinnes over store deler av den vestlige verden.

Videre vil jeg, med grunnlag i geografen Michael Jones' teorier gå nærmere inn på hva hvilke verdier som finnes i landskapet. I tillegg til å ha en direkte overføringsverdi og tilknytning til kulturminner og kulturarv inneholder flere av landskapsverdiene Jones beskriver kvaliteter man forbinder til verdier funnet i kulturminner.

Underveis i oppgaven vil jeg prøve å se på en "ny" type verdi kulturminner kan besitte, nemlig en bosetningsverdi. Dette er selvsagt ikke en ny verdi i ordets forstand, men jeg vil prøve å se på hvordan en rekke andre etablerte verdier forbundet med kulturminner spiller inn på, påvirker og overlapper hverandre for å skape en "ny" type verdi; en bosetningsverdi.

I det økonomiske verdiskapningsaspektet i Verdiskapningsprogrammet for kulturminner, som jeg kommer til å gå nærmere inn på senere i oppgaven, ser man at det til en viss grad er satt fokus på ringvirkninger som kan føre til tilflytning til et sted, men dette blir sett mer på som en sideeffekt. Jeg er av den oppfatning at den økonomiske verditenkningen er et logisk utgangspunkt for tilflytning i og med at en forutsetning for bosetting kan sies å ligge i økonomisk overlevelse, men dette er langt fra den eneste faktoren kulturminner og kulturarven kan bidra med i denne sammenhengen. Randall Mason skriver blant annet: "Heritage is valued not as an intellectual enterprise but because (as one aspect of material culture) it plays instrumental, symbolic, and other functions in society."⁹ Her vil jeg ta denne tankegangen et hakk videre og sette fokus på hvordan kulturminner og kulturminneverdier kan bidra i arbeidet med å skape et bosetningsgrunnlag.

⁹ Randall Mason 2008: "Assessing Values in Conservation Planning. Methodological issues and choices", i G. Fairclough, R. Harrison, J.H. Jameson og J. Schofield, *The Heritage Reader*: 100

3.1 Verdibegrepet:

Begrepet verdi er et komplisert og sammensatt begrep som ofte har ulik betydning på ulike felt, arenaer og mellom personer. Verdier er oftest brukt i en av to forstander: for det første som moral, prinsipper eller andre idealer som tjener til handling, og for det andre som referanser til kvaliteter og egenskaper i ting, og da spesielt positive egenskaper.¹⁰ Store norske leksikon definerer verdi som "den egenskap som er felles for alle verdifulle ting og som gjør dem verdifulle."¹¹

Innenfor etikken skilles det oftest mellom to hovedformer for verdier, ytre verdi og iboende verdi. Innenfor dette skilles det gjerne mellom flere ulike typer underverdier. Objektivistisk verditeori framholder at verdi betegner faktiske egenskaper ved ulike objekter. Dette kan være naturalistiske egenskaper eller spesifikke og udefinierbare verdiegenskaper. Innenfor dette verdifeltet finner vi perspektiv som universale verdier og målbar nytteverdi. Subjektivistiske verditeorier fastslår at verdier dannes av et vurderende subjekt. Dette knytter seg gjerne til forholdet til subjektets følelser og tings egenskaper. Her er det ofte snakk om relative verdier. I tillegg har man intrinsikale verdier, som omfatter iboende verdier og egenverdi.¹² En annen type er verdinihilistiske teorier som hevder at verdier ikke eksisterer i det hele tatt.¹³ I tillegg kommer den økonomiske definisjonen av verdi som tar for seg nytten man legger i en gjenstand eller tjeneste.¹⁴

3.2 Kulturminner og verditenkning:

Kulturminner eksisterer overalt i våre menneskeskapte omgivelser. De er del av det store kulturlandskapet som stadig er i endring i tråd med teknisk utvikling, byggeskikk og arealbruk. "Både de enkelte kulturminnene, de mangfoldige kulturmiljøene og naturen spiller en viktig rolle i alle menneskers liv. I samspillet mellom natur- og kulturarv formes mennesker gjennom tidsdybden i de historiske sporene."¹⁵ For rundt 200 år siden spilte kulturminner og kulturarven en vesentlig del av vår nasjons- og identitetsbyggingen her til lands. Fokuset da lå på bondekulturen som det typisk norske og vikingtiden som Norges

¹⁰ Mason 2008: 99

¹¹ Snl.no, verdi, tilgjengelig fra <http://snl.no/verdi> (lastet 07.05.13)

¹² Torgrim Sneve Guttormsen og Knut Fageraas 2007: NIKU rapport 15. *Kulturarv som kapital*, tilgjengelig fra <http://www.niku.no/filestore/Publikasjoner/NIKURapport15.pdf>: 13 (lastet 07.05.13)

¹³ Snl.no, verdi, tilgjengelig fra <http://snl.no/verdi> (lastet 07.05.13)

¹⁴ Snl.no, verdi – økonomi, tilgjengelig <http://snl.no/verdi/%C3%B8konomi> (lastet 07.05.13)

¹⁵ Einar Engen og Ola H. Fjeldheim u.å: upublisert. "Kulturminner – et verdispørsmål": 2

storhetsperiode. Fokuset lå da på å ta vare på og trekke fram sporene fra disse periodene, noe folkemuseene står igjen som et levende bevis på i dag, med deres tradisjonelle fokus på eldre gårdbygninger. I dagens samfunn har denne tankegangen endret seg. Fokuset ligger ikke bare lenger i å ta vare på det gamle og "særtypiske" norske. I dagens situasjon fokuseres det på at man skal ta vare på et representativt utvalg fra alle epoker, også de moderne, slik at man i større grad kan bevare en vitnebyrd fra alle tider og fra alle lag av samfunnet. "Vår evne til å se samtidens verdier og verne om dem, gjenspeiler på mange måter dagens kulturnivå." ¹⁶

I utgangspunktet kan begrepet verdi bli sett på som en kvalitet i tilværelsen som man av ulike grunner verdsetter. Hvordan og hvilke kvaliteter man verdsetter varierer mellom ulike personers oppfatning og syn på hvilke kriterier som oppfattes som mer positive enn andre. Sett på denne måten kan man si at kulturminner og kulturarven består av materielle og immaterielle kulturhistoriske verdier som i dagens samfunn og blant dagens mennesker blir verdsatt på ulike måter. Tankegangen bak hvordan kulturminner og kulturarven verdsettes kan igjen resoneres ved de ulike typene verdibegreper som finnes innenfor feltet og hvordan ulike individer og samfunn ser på og vektlegger disse. Noen eksempel på slike verdibegreper kan være opplevelsesverdi, økonomisk verdi, bruksverdi, identitetsverdi og lignende. "Spørsmålet om hvordan kulturarv verdsettes har med andre ord en kunnskapsteoretisk dimensjon som viser til forskjellige fagtradisjoners tilnærming til verdibegrepet." ¹⁷

3.2.1 Hvorfor ta vare på kulturminner?

Spørsmålet rundt hvorfor man skal ta vare på kulturminner har selvsagt mye å gjøre med hvilke typer verdier de besitter og blir tillagt. Selve grunnmotivet bak det å verne noe ligger jo nettopp i at det på en eller annen måte er verdifullt. Noe av basismotivet for å ta vare på kulturminner ligger i at de er en viktig del av vår kulturarv. De forteller en historie om hvordan våre forfedre har tatt landet i bruk, levd av det og stadig utviklet seg fram til det samfunnet og den kulturen vi har i dag. ¹⁸

Når folk bestemmer seg for å ta vare på noe er det fordi objektet de vil ta vare på, i deres øyne, innehar en eller flere spesielle egenskaper de finner verdifulle. Det finnes mange ulike grunner til å ta vare på noe, kanskje kan man lære noe av objektet, kanskje vil man bevare det

¹⁶ Jørn, Holme 2005: *Kulturminnevern – lov, forvaltning, håndhevelse*: 13

¹⁷ Guttormsen og Fageraas 2007: 13

¹⁸ Holme 2005: 13

fordi det er gammelt, kanskje har det en bruksverdi, kanskje betyr det noe spesielt for personen som betrakter det, eller kanskje er det rett og slett bare estetisk pent å se på. Det finnes mange ulike verdier man kan tillegge et objekt, men når man velger å sette fokus på noen spesielle egenskaper ved et objekt, setter man samtidig andre i skyggen. "Heritage is clearly a problem, and becomes so as soon as different people attach different values to it." ¹⁹ En person kan for eksempel beundre en stavkirkes estetiske kvaliteter, en annen kan være imponert over dens alder, mens en tredje ser på stavkirken og føler stolthet for de identitetsassosiasjonene man får av den. Selv om man nødvendigvis ikke alltid er klar over det selv ilegger hver av oss forskjellige verdier til ulike objekter når vi ser dem.

3.2.2 Våre verdisyn:

Folk setter ulike verdier på forskjellige ting og hver av oss har ulike faktorer med oss som påvirker våre verdisyn. I boken "Heritage Management, Interpretation, Identity" peker forfatteren Peter Howard på noen av faktorene som spiller inn når det kommer til folks tenkning om kulturarv og verdi. Her nevnes blant annet faktorer som nasjonalitet, kjønn, etnisitet, klasse, religion, kompetanse, alder og lignende. ²⁰ "The values which we hold can be envisaged as a series of lenses placed in front of our eyes, which correspond to our various attributes, each of which alters our perception of what is heritage." ²¹ En muslim kan for eksempel kanskje ikke se den samme verdien bak det å ta vare på en gammel kirke på samme måte som en kristen kan, en utbygger ser kanskje på et åkerområde og ser landskapsverdien det bringer med seg i form av mulighetene for å bygge boliger mens bonden ser verdien åkeren kan bring med seg i form av en avling, og lignende. En innbygger fra Valdres ser kanskje på gården og kulturlandskapet han har vokst opp med som et viktig grunnlag for livsnæring og identitet, mens en turist til området ser på akkurat det samme og ser bare det estetiske aspektet ved det aktuelle området.

Men hvor kommer verdiene forbundet med kulturarv egentlig fra? Kan man si at materiell kulturarv har en egen iboende verdi som ikke kan forandres, eller kan man si at kulturminneverdier er noe ytre som er konstruert ut av forskjellige sosiale sammenhenger forbundet med objektet? Randall Mason argumenterer med at svaret på dette spørsmålet ligger et sted i midten. Verdier blir skapt i bindeleddet mellom ideer og ting. På en side vil alt

¹⁹ Peter Howard 2003: *Heritage – Management, Interpretation, Identity*: 211

²⁰ Ibid: 213

²¹ Ibid: 211

som blir betegnet som kulturminner automatisk besitte noen former for kulturminneverdier gjennom det faktum at det blir definert som kulturminner, enten den verdien de besitter er historisk, kunstnerisk, sosial eller lignende. Med andre ord vil noe som kalles kulturminnesies og ubetinget besitte en eller annen form for kulturminneverdi, men hva denne verdien er, er ikke alltid gitt.²² Ser man dette i sammenheng med Kulturminneloven av 9. juni 1978 § 2 som fastslår at "med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til"²³ er det mange objekter, lokaliteter, områder med mere, det knytter seg kulturminneverdier til. På den andre siden peker det konstruerte synspunktet til verdidannelser utenfor selve objektet og understreker den viktige sosiale prosessen av en slik form for verdidannelse. Innenfor denne tankegangen finner vi også noen kulturminneverdier som nesten kan sies å være universelle. "These socially constructed values – think of the Great Pyramids, for instance – are seen as universal because they are so widely held, not because they are objective truths."²⁴

3.2.3 Produksjon av verdier:

Det finnes mange ulike verdier man kan tillegge kulturminner og samspillet mellom disse kan være komplekst. Som følge av dette kan mange av disse sies å overlappe hverandre på en eller annen måte. Slike verdier kan være økonomiske, kulturelle, historiske, spirituelle, politiske, pedagogiske, estetiske, kunstneriske, akademiske, vitenskapelige med mere, bare for å nevne noen.²⁵

En viktig ting å merke seg med kulturminneverdier er at de ikke er betingende, objektivt gitt. Verdiene i kulturminner er ikke satt i stein. Verdiene blir produsert gjennom samspillet mellom et objekt og dens kontekst, de stammer ikke fra objektet selv. I et gitt øyeblikk besitter et kulturminne en rekke forskjellige verdier fordi kulturarven er flerverdig. De ulike verdiene som blir gitt avhenger igjen av hvem det er som ser kulturminnet og i hvilken kontekst de ser det. Verdiene kan derfor bare bli forstått med referanser til sosial, historiske og til og med romlige sammenhenger gjennom hvem som fastsetter og definerer disse

²² Mason 2008: 100

²³ Lovdata.no, Kulturminneloven, tilgjengelig fra <http://www.lovdata.no/all/tl-19780609-050-001.html#2> (lastet 10.05.13)

²⁴ Mason 2008: 100

²⁵ Ibid: 102

verdiene.²⁶ "Et kulturminnes verdi er et uttrykk for den betydningen og den rolle det har spilt og spiller i en bred samfunnsmessig sammenheng."²⁷

3.3 Kulturminneverdier:

Når man velger å tillegge verdier til et kulturminne blir disse verdiene framhevet. Dette fører igjen til at andre verdier kulturminnet besitter, automatisk blir satt i bakgrunnen, enten dette var intensjonen eller ikke. Problemet i denne sammenhengen oppstår gjerne når man skal avgjøre hvilke verdier ulike kulturminner inneholder og hvordan disse skal vektlegges. Ulike folk har gjerne ulik oppfatning av hvordan man skal karakterisere et kulturminne og hvilke verdier man skal tillegge det. Howard sier blant annet: "Certainly there are very few elements of heritage conservation that are not disputed by someone."²⁸

Blant noen av de nyere tids typologier kan man nevne Randall Masons provisorisk typologi for kulturminneverdier. Mason velger her å dele verdiene i sosiokulturelle verdier og økonomiske verdier. Under sosiokulturelle verdier legger han verdier som historiske, kulturelle og symbolske, sosiale, spirituelle og religiøse og estetiske. Under økonomiske verdier setter han fokus på markedsverdi, ikke-markeds verdi, eksistensverdi, mulighetsverdi og arveverdi.²⁹

I den norske kulturminneverditenkningen er det Dag Myklebust som regnes som en av de mest kjente når det kommer til å typologisere kulturminneverdier. Den norske kulturminneforvaltningen deler i dagens samfunn gjerne verdiene inn i tre ulike grupper, basert på Myklebusts teorier; kunnskapsverdier, opplevelsesverdier og bruksverdier.³⁰ Innenfor de tre hovedgruppene argumenterer Myklebust for at det finnes en rekke underverdier som aldersverdi, historisk verdi, identitetsverdi, symbolverdi, pedagogisk verdi, forekomstverdi (eller sjeldenhetsverdi), kunstverdi, bruksverdi, miljøverdi, negativ nyhetsverdi, omsetningsverdi og anekdotisk verdi. Ved å gå gjennom disse ulike verdiene ved et objekt vil man til slutt ende opp med objektets totale kulturminneverdi. Samtidige understreker Myklebust at dette ikke er en fullstendig liste med verdier og at det bør være opp

²⁶ Mason 2008: 100

²⁷ Åse Moe Torvanger 2005: "Fredete og bevaringsverdige bygninger og anlegg", i Holme, J.: *Kulturminnevern – lov, forvaltning, håndhevelse*: 95

²⁸ Howard 2003: 211

²⁹ Mason 2008: 103

³⁰ Riksantikvaren.no, Ordforklaringer, tilgjengelig fra <http://www.riksantikvaren.no/?module=Articles:action=Article.publicShow:ID=111837> (lastet 07.05.13)

til flere enn en person å lage en slik fortegnelse. Han påpeker også at det i filosofisk forstand neppe er mulig å lage en altomfattende liste over alle de kulturminneverdiene som frambringer våre ønsker om bevaring og vern.³¹

3.3.1 Det norske verdisystemet:

Jørn Holme, vår nåværende riksantikvar, skriver i boken "Kulturminnevern – lov, forvaltning, håndhevelse" om hvorfor man skal ta vare på kulturminner. Her tar han for seg flere sentrale verdipunkter som det norske kulturminnevernet er bygget på. Jeg vil her ta for meg disse og se hvordan de kan knyttes opp mot en bosetningsverdi.

3.3.2 Kunnskaps- og kildeverdi:

I et tradisjonelt aspekt har kunnskaps- og kildeverdi vært en av de fremste grunnene for vern her i landet. Dette er sider som tar for seg spor og kilder til vår historie, tolker disse og formidler denne kunnskapen videre. Eksempel på dette kan være hva man kan lære av håndverkstradisjoner og teknikker ved å studere eldre bygninger, eller ved å studere eldre driftsformer.³²

Kunnskapen kulturminner gir kan også være en viktig del av næringslivet og dermed være med å skape et grunnlag for bosetning. Først og fremst kan dette knyttes opp mot turisme- og reiselivsnæringen ved at man får noe konkret å formidle til publikum ved det aktuelle kulturminnet. Stavkirkene i Valdres kan for eksempel bidra med mye kunnskap samtidig som de også er populære turistmål som er med og bidrar til økonomiske ringvirkningseffekter i nærsamfunnet. Men dette aspektet kan også knyttes opp mot ulike produksjonsnæringer som for eksempel kunnskap om ulike lokale matretter laget på tradisjonelt vis, kunnskap om produksjonsmåter, kunnskap om tradisjonelle driftsformer og lignende. I tillegg er kunnskaps- og kildeverdier et viktig grunnlag for mange av de andre verdiene jeg vil se nærmere på.

3.3.3 Identitetsverdi:

Kunnskaps- og kildeverdier er videre en viktig del av kulturminners bidrag som identitetsverdi. Som jeg allerede har vært inne på tidligere spilte kulturminner en viktig rolle når det kom til nasjonsoppbyggingen på 1800-tallet. Et viktig aspekt ved dette lå i å fremheve

³¹ Dag Myklebust 1981: "Verditenkning – en arbeidsmåte i bygningsvern", i *Fortidsminneforeningens årbok 1981*: 103-104

³² Holme 2005: 13-14

det særegne norske og skape stolthet rundt det å være norsk. I dagens samfunn har det nasjonale aspektet kommet litt i bakgrunnen og vi har fått et mer multikulturelt samfunn. "Men lokalt vil kulturminnene fremdeles være identitetsskapende og gi et område særpreg, gjennom kulturlandskapets utforming og stedlig byggeskikk." ³³

Identitetsverdier kan spille en vesentlig rolle når man ser dette i et bosetningsperspektiv, spesielt på et lokalt nivå. Dette først og fremst ut ifra at man skaper en følelse av tilhørighet og stolthet til et sted gjennom å bygge på områdets særpreg og spesielle egenskaper. På et lokalt nivå kan dette dreie seg om å trekke fram ting som historisk unik byggeskikk, tradisjonelle næringsformer og lignende. Spesielt det faktum å trekke fram berømte personer fra et sted kan være et viktig virkemiddel for å skape lokal identitet. Dette kommer ofte til syne gjennom statuer over kjente personer fra det aktuelle stedet, som finnes overalt i landet. Senere i oppgaven vil jeg også komme inn på hvordan identitetsverdi kan bidra til et bosetningsperspektiv i praktisk forstand.

3.3.3 Bruksverdi:

Holme trekker også fram at mange kulturminner har bruksverdi knyttet til seg. Eldre bygninger er ofte oppført i en stil og med en type materialer som er ment å gi holdbarhet og lang varighet i forhold til mange av dagens bygg, dette er nettopp noe av grunnen til at de har klart å bli så gamle. Stavkirkene i Valdres er et godt eksempel på dette. Holme peker her på at det finnes en myte om at det er billigere å bygge nytt enn å sette i stand eldre bygninger. Dette er vanskelig å bevise eller motbevise fordi utgangspunktet for det aktuelle arbeidet aldri vil være det samme med tanke på tilstanden og omfanget av en eventuell istandsetting av eldre bygninger. Samtidig trekker Holme fram at det ofte er billigere å restaurere enn å bygge nytt: "En godt planlagt restaurering vil i de aller fleste tilfeller gi gevinst, økonomisk og vedlikeholdsmessig." ³⁴

Et eksempel på at det nettopp er billigere å sette i stand gammelt istedenfor å bygge nytt finner vi i internasjonal kulturminnetenkning. Kate Clark viser til en sak i Lancashire, England hvor det var planer om å rive noen Viktorianske boliger i en bydel for å bygge nye hus som var billigere i drift. Ved nærmere ettersyn fant man derimot ut at det var billigere og mer energisparende hvis man istedenfor vedlikeholdt bygningene som allerede var der

³³ Holme 2005: 14

³⁴ Ibid: 14

istedenfor å bygge nye. I tillegg fører dette til redusert søppel og utslipp, ettersom man unngår bygningsarbeidet nye boliger ville medført. Clark trekker på denne måten også fram at kulturminner og kulturarv kan også være en verdi for miljøet i form av å ha innvirkning på bærekraftig utvikling.³⁵

Ser man denne tankegangen i et bosetningsperspektiv kan man argumentere med at det å for eksempel skulle bosette seg på en eldre gård framfor å skulle bygge et nytt hus er både billigere og mer energisparende. Dette både ut ifra de direkte kostnadene forbundet med det å bygge nytt framfor å sette i stand gammelt, men også i forhold til videre vedlikeholdsutgifter. Som jeg har vært inne på er eldre bygninger gjerne konstruert på en mer solid måte samtidig som de ofte er bygd av materialer som er ment å vare i veldig lang tid. I distrikt Norge ser vi også eksempel på at flere bygninger av det som blir karakterisert som jordbrukets kulturminner ligger ubrukt eller forlatt. I mange tilfeller kan dette i seg selv kan være brukbare og billige objekter for boligformål. Ved at folk bosetter seg og tar i bruk bygningene fører dette også til at man slipper ytterligere forfall. Eller for å si det med Jørn Holms ord: "Eldre bygninger er en ressurs, og bruk er det beste vern."³⁶ Kulturminners bruksverdi er spesielt godt egnet å knytte opp mot et bosetningsgrunnlag på grunn av de direkte bruks- og økonomiske mulighetene dette verdiperspektivet bringer med seg.

Eldre bygninger kan også tilpasses ny bruk på mange måter. Spesielt er dette utbredt blant turisme- og reiselivsnæringen hvor kulturminner blir brukt som attraksjoner, men ofte også mer direkte involvert i turismenæringen som overnattings- og serveringssteder og lignende.

Peter Howard tar også opp temaet rundt kostnader med kulturminner som verdi. Her peker han på at det finansielle aspektet rundt kostnader og fortjenester på kulturminneområdet er meget komplisert. Disse kostnadene deler han i fire ulike grupper. Den første er direkte kostnader som går på drift og vedlikehold av kulturminnet, målt opp mot de direkte inntektene man profiterer fra. Den andre gruppen kostnader er mulighetskostnader. Disse er fordeler som kan oppstå for ikke-besøkende som velger å bidra med midler for å holde muligheten til å besøke det aktuelle kulturminnet åpen. Videre følger indirekte kostnader som omfatter ringvirkninger et kulturminne kan ha på et område. Med dette menes omsetningen besøkende

³⁵ Kate Clark 2008: "Only Connect – Sustainable Development and Cultural Heritage", i G. Fairclough, R. Harrison, J.H. Jameson og J. Schofield, *The Heritage Reader*: 84-85

³⁶ Holme 2005: 14

av et kulturminne bringer med seg til annen type næringsliv i området som følge av deres besøk. Den fjerde kostnaden er eiendomskostnader, hvor man ser bort fra selve kulturminnet og heller fokuserer på hva naboeiendommene sannsynligvis tjener på å bli assosiert med det aktuelle kulturminnet.³⁷ Howard peker også på at det er risikabelt å basere næringsliv som knytter seg til kulturminner på samme forvaltningsteori som til bedrifter som baserer seg på profitt.³⁸ Dette har utløp i at det er utfordrende å skulle regne verdi og kostnader ved kulturminner og kulturarv på samme måte som ved en vanlig bedrift.

Kate Clark fremmer også denne tankegangen og peker på at kulturminner og kulturarven kan bidra til verdier i et økonomisk perspektiv. Dette kan for eksempel skje direkte gjennom jobber med konserverings eller bevaringsarbeid, eller mer indirekte gjennom fordeler forbundet med kulturbasert turisme og rekreasjon.³⁹

Howards fire grupper kostnader tar for seg hvordan kulturminner kan ha en direkte bruksverdi i et økonomisk perspektiv. Disse momentene har helt klart overføringsverdi når det kommer til kulturminner og bosetting ved at det økonomiske perspektivet skaper et grunnlag for å bosette seg. Igjen er det kanskje først og fremst turisme- og reiselivsnæringen som har størst utbytte av denne tankegangen, men Howard peker også på at kulturminner kan skape økonomiske ringvirkningseffekter i nærområdet, noe som gjør at næringer med grunnlag i kulturminner kan bli sett på som en drivkraft for andre typer næringer i et område.

3.3.4 Opplevelsesverdi:

Holme trekker også fram at noe av det kanskje mest verdifulle kulturminner kan bidra med er i deres roller som opplevelser. Opplevelsesverdier kan være et bredt spekter av ting, men det man kanskje forbinder mest med dette er de opplevelser publikum får ut ifra å besøke et kulturminne. Spesielt trekker Holme fram betraktninger og sammenligninger man kan gjøre seg mellom dagens og eldre tiders samfunn, og hvordan man bedre kan forstå sammenhengene mellom det gamle og det nye.⁴⁰

Opplevelsesverdier er en viktig side ved turisme- og reiselivsnæringen i den form av at opplevelser ofte er grunnlaget for hele næringsgrenen. Mye av grunnen til at folk reiser ligger

³⁷ Howard 2003: 221-222

³⁸ Ibid: 222

³⁹ Clark 2008: 85

⁴⁰ Holme 2005: 14-15

jo nettopp i opplevelsene. I et bosetningsperspektiv kan dette knyttes opp mot et økonomisk bogrunnlag i den form at opplevelsene kulturminner kan bidra med danner grunnlag for arbeidsplasser innenfor turisme- og reiselivsnæringen.

3.3.5 Estetisk verdi:

På toppen av alt dette har man også estetisk verdi som kan sies å være til stede og spille inn på alle de overnevnte verdiene. Dette er selvsagt i form av at kulturminner kan gi stor glede fordi de er vakre.⁴¹ Dette er også et viktig punkt når det kommer til et bosetningsgrunnlag. Folk vil gjerne bo i vakre omgivelser og den verdien kulturminner og kulturlandskapet kan bidra med på dette området er omfattende.

3.4 Verdiskapningsprogrammet:

I perioden 2006-2010 ble det, i hovedregi av Riksantikvaren, gjennomført et verdiskapningsprogram på kulturminneområdet. Bakgrunnen for dette var at det i løpet av de siste årene har blitt økt fokus på hvordan man kan benytte kulturminner og kulturmiljøer til verdiskapning i samfunnsutviklingen. "Den fysiske kulturarven – kulturminner, kulturmiljøer og landskap – blir sett på som et gode for befolkningen, for næringsliv og for lokalsamfunn og regioner."⁴² I Norge ble dette først og fremst et offisielt tema i "NOU 2002: 1 Fortid former framtid." Det ble her satt fokus på å belyse samfunnsmessige og økonomiske verdier kulturminner kunne bidra med. Verdiskapningsprogrammet ble deretter presentert i St.meld. nr. 16 (2004-2005) og lansert høsten 2006.⁴³

3.4.1 Hvorfor et Verdiskapningsprogram?

Det overordnede målet med Verdiskapningsprogrammet på kulturminneområdet var at kulturarven skulle brukes som ressurs i samfunnsutviklingen. Noen av undermålene gikk blant annet på å bruke kulturarven til det beste for befolkning, ta bedre vare på kulturarven og utvikle og spre kunnskap om kulturarven som ressurs.⁴⁴ Til sammen 11 pilotprosjekt ble valgt ut for sette fokus på dette, hvorav et av dem var Valdres. I sluttrapporten av Verdiskapningsprogrammet fra Riksantikvaren, under resultater, pekes det blant annet på at:

⁴¹ Holme 2005: 14-15

⁴² Riksantikvaren 2011: 9

⁴³ Ibid: 9

⁴⁴ Ibid: 9

"Ved å sette i stand og bruke kulturminner har prosjektene hatt miljømessige effekter i form av bedre landskapsforvaltning, bevaring av helhetlige kulturmiljøer, naturverdier og biologisk mangfold og redusert avfall og ressursbruk." ⁴⁵

3.4.2 Sentrale verdier:

I Verdiskapningsprogrammet valgte man å fokusere på og framheve miljømessig, kulturell, sosial og økonomisk verdiskapning. Her settes det fokus på at verdiskapning på kulturminnefeltet skal omfatte mer enn bare økonomisk fortjeneste. Man skal ha et bredt perspektiv på feltet som tar for seg og inkorporerer flere av godene kulturminner kan bidra med. ⁴⁶

3.4.3 Miljømessig verdiskapning:

Med miljømessig verdiskapning setter man fokus på de varierte og mangfoldige omgivelsene ved kulturminner, kulturmiljø og landskap. Innenfor dette inngår også planlegging og forvaltning av det fysiske miljøet. I tillegg tar det for seg god ressursforvaltning og energibruk blant annet gjennom gjenbruk av materialer og bygninger, den minkende forurensningen dette fører med seg og bevaring av det biologiske mangfoldet. ⁴⁷

I et bosetningsperspektiv kan dette både knyttes opp mot det estetiske aspektet kulturminner og kulturmiljø bidrar med i den form at de gjør et område pent og attraktivt å bosette seg i. Men innenfor dette, som jeg også har vært inne på tidligere, finner vi også de miljømessige fordelene man sannsynligvis vil oppnå hvis man velger å ta i bruk gamle bygninger framfor å bygge nye.

3.4.4 Kulturell verdiskapning:

Den kulturelle verdiskapningen tar for seg verdier som historieproduksjon og bruk, lokal egenart og kunnskap, symbol og stolthet og ulike former for kulturell kapital knyttet til natur og kulturarven. ⁴⁸ Med kulturell kapital menes symbolske goder med både bruksverdi og bytteverdi. Med andre ord kan man si at dette er goder man tillegger seg gjennom utdanning,

⁴⁵ Riksantikvaren 2011: 6

⁴⁶ Ibid: 24

⁴⁷ Ibid: 24

⁴⁸ Ibid: 24

oppvekst og opplevelser og er goder som kan legitimere statusforskjeller.⁴⁹ Et eksempel på dette kan være at for å forstå den fulle meningen med for eksempel en museumsutstilling, må den besøkende forstå og tolke budskapet som ligger til grunn. For å gjøre dette trenger man tilstrekkelig kulturell kapital ellers vil man ikke forstå hva man faktisk ser på.

Den kulturelle verdiskapningen i et bosetningsperspektiv er både viktig for identitetsfølelsen man kan knytte til et område, samt grunnlaget de kulturelle verdiene kan bidra med i ulike næringsssammenhenger. Igjen snakker vi kanskje først og fremst om turisme og reiseliv og de ulike kulturminnene man kan knytte opp mot og reklamere for i denne sammenheng. Men kulturell verdiskapning kan også knyttes opp mot for eksempel produksjonsnæringer hvor kulturarven og kulturminner benyttes for å skape merverdi rundt et produkt. Eksempel på dette kan være lokal ost laget etter en tradisjonell, lokal oppskrift og på tradisjonell måte i autentiske omgivelser.

3.4.5 Sosial verdiskapning:

Sosial verdiskapning tar for seg aspekter som fellesskapsfølelse, dugnadsånd, samarbeid, samhandling, lokalt engasjement, tilhørighet, nettverk og tillit.⁵⁰ Med andre ord er dette en verdi som tar for seg å knytte sterkere bånd mellom folk i nærsamfunnet og skape tilhørighet til et sted, noe som kan være en vesentlig faktor for å skape trivsel blant folk og som dermed kan sies å være viktig i et bosetningsperspektiv.

3.4.6 Økonomisk verdiskapning:

Med økonomisk verdiskapning snakker man om ulike former for inntektsskapende virksomheter som trygging av etablerte, og utvikling av nye næringsvirksomheter. Dette området tar også for seg innovasjon og merkevare- og omdømmebygging. I tillegg omfatter det ringvirkningsaspekter som attraktivitet og tilflytning og lignende.⁵¹ Som jeg tidligere har vært inne på er økonomisk verdiskapning særdeles viktig i et bosetningsperspektiv da dette danner grunnlaget for jobber og næringsvirksomhet og dermed bidrar til et økonomisk levegrunnlag.

⁴⁹ Andrew Newman 2005: "Understanding the social impact of museums, galleries and heritage through the concept of capital", i Corsane, G (red.), *Heritage, museums and galleries – An Introductory Reader*: 232-233

⁵⁰ Riksantikvaren 2011: 24

⁵¹ Ibid: 24

3.4.7 Overlapping av verdier:

Vi ser også her at disse verdiene overlapper hverandre på ulike områder. Gjennom å gjenbruke hus og materialer får man en miljømessig verdiskapning, men dette kan samtidig føre til en økonomisk verdiskapning gjennom det antikvariske arbeidet dette mest sannsynlig medfører gjennom jobber for håndverkere. I tillegg kan både kulturell og sosial verdiskapning bidra til å skape stedstilhørighet og identitet, og en økonomibasert næring kan for eksempel bidra til å fremme ulike kulturelle verdier gjennom formidlingen av sine produkt. I Riksantikvarens sluttrapporten av Verdiskapningsprogrammet, under måloppnåelse, heter det blant annet at: "Miljømessig, sosial, kulturell og økonomisk utvikling er parallelle prosesser som støtter opp under og påvirker hverandre" ⁵²

3.5 Landskapsverdier:

Sett fra en side er landskap noe konkret og objektivt. Det er definert som summen av våre fysiske omgivelser, både naturlige og menneskeskapte, et uttrykk for økologiske og sosiale prosesser. Sett fra et annet perspektiv er landskap noe abstrakt og subjektivt. Det kan defineres som en rekke estetiske eller emosjonelle egenskaper knyttet til våre fysiske omgivelser. Eller for å si det med Michael Jones sine ord: "In other words, landscape incorporates or symbolizes ideas of beauty, historical association and local or national identity." ⁵³

Jones argumenterer for at landskapsverdier ikke ligger i selve landskapet, men eksisterer istedenfor i personene og gruppene som bruker og betrakter det. Verdiene man ser i landskapet blir derfor basert på hvordan ulike personer oppfatter at landskapet kan tilfredsstille deres behov og ønsker. Verdiene i landskapet vil derfor alltid varierer avhengig av hvem som betrakter det. Jones skiller mellom tre ulike grupper verdier i landskapet: økonomiske verdier, velferdsverdier og sikkerhetsverdier. ⁵⁴

⁵² Riksantikvaren 2011: 24

⁵³ Michael Jones 1993: "Landscape as a resource and the problem of landscape values", i NTNU Geografisk institutt, *Compendium GEOG 3505 Landscape and Planning Part II – Values and Assessments, Management, Arena*: 19

⁵⁴ Ibid: 18

3.5.1 Økonomiske landskapsverdier:

Økonomiske verdier ser på landskapet som en ressurs for økonomisk gevinst og tilfredsstillende av menneskelige behov. Jones deler igjen denne verditenkningen i tre deler: eksistensverdi, markedsverdi og utilitaristisk økologisk verdi.

Eksistensverdi omfatter landskapets funksjon som en måte for å oppfylle basisbehovene i et hushold, gjennom at man bruker landskapet til å dyrke mat som man selv lever av. Denne tankegangen kan for eksempel spores tilbake til det norske bondelandskapet før det store hamskiftet gjorde sitt inntog i samfunnet.⁵⁵ Før i tiden la eksistensverdier grunnlaget for et bosetningsperspektiv da man rett og slett levde rett av jorda, men i dagens samfunn har ikke denne verdien den samme betydning ettersom jordbruket er blitt mer markedsorientert.

Markedsverdi tar for seg relevansen av landskapet for bedrifter og selvstendige næringsdrivende som selger produkter fra landskapet på et marked. Denne typen verdi kan også knyttes opp mot andre økonomiske virksomheter som for eksempel turisme. Denne tenkemåten baserer seg ofte på å få mest mulig fortjeneste ut av landskapet.⁵⁶ I et bosetningsperspektiv er markedsverdier først og fremst relevante ved at disse kan knyttes direkte opp mot økonomisk inntjening. Et godt eksempel på dette er turisme med basis i kulturarv og kulturminner. Her benyttes kulturminnene og kulturarven som et produkt for å tilfredsstille et marked. Overnatting i en gård fra 1700-tallet eller en osteprodusent som baserer seg på tradisjonelle oppskrifter og tilvirkning, og bruker dette faktum for å markedsføre varen kan være eksempel på dette.

Utilitaristisk økologisk verdi går nærmere inn på den økologiske verdien man finner i landskapet. Hensynet her blir ved den langsiktige nytteverdien av landskapet som en økonomisk ressurs, slik at framtidige generasjoner også kan ha glede av det.⁵⁷ Dette kan innebære og ta vare på det kulturlandskapet vi er i besittelse av i dag, i stedet for å for eksempel bygge boliger der eller la det gro igjen, slik at folk i tiden framover også kan ha glede av det. Dette kan også knyttes opp mot de estetiske verdiene man finner i et landskap. Når det kommer til valg av bosted vil nok mange være enige i at det å se på et tradisjonelt

⁵⁵ Jones 1993: 21-22

⁵⁶ Ibid: 22

⁵⁷ Ibid: 23

kulturlandskap med gårder og dyr på beite vil være mer attraktivt enn å stirre inn i et tettbygd boligfelt.

3.5.2 Velferdsverdier:

Velferdsverdier tar for seg de ikke-økonomiske sidene man finner i et landskap. Eksempel på dette er folk som oppsøker landskap for å oppleve de estetiske, naturlige eller historiske sidene ved det. Det er kanskje først og fremst denne kategorien av landskapsverdier som forbindes med kulturminner. Jones deler her mellom fire ulike verdier: iboende økologisk verdi, vitenskapelig og pedagogisk verdi, estetisk og rekreasjonsverdi, og orienterings og identitetsverdi.⁵⁸

Iboende økologiske verdier går nærmere inn på bevaring av biodiversiteten man finner i et landskap og argumenterer for at den økologiske verdien i landskapet ligger i dens langsiktige brukspotensial.⁵⁹ I tilknytning til kulturminner, kulturarv og bosetning kan eksempler på denne verdien være å fortsette å drifte et gammelt seteranlegg på tradisjonelt vis ved at man for eksempel har dyr på beite i fjellet slik at man unngår gjengroing av kulturlandskapet og dermed beholder den eksisterende biodiversiteten.

Vitenskapelig og pedagogisk verdi omfatter at landskapet, både det naturlige og kulturlandskapet, kan fungere som et arkiv og være en kilde til informasjon for undervisning og forskning. Dette ut ifra at man kan lese mye ut av et landskap og som videre kan benyttes i en vitenskapelig eller pedagogisk sammenheng. Ulike elementers plassering i et landskap og i forhold til hverandre kan si noe om hvordan landskapet har utviklet seg, hvilke næringer som har blitt bedrevet der og hvordan dette har blitt gjort.⁶⁰ Som jeg har vært inne på tidligere kan slike kunnskapsverdier være med å legge grunnlag for bosetning ved at man gjennom en turisme- og reiselivsnæring formidler noe konkret til publikum.

Estetisk og rekreasjonsverdi peker på verdiene man finner i et estetisk attraktivt landskap. Dette kan også ofte knyttes opp mot turisme og valg av bosted, da folk ofte besøker og bosetter seg i estetisk pene landskapsområder. I tillegg er landskapet arena for diverse sport og fritidsaktiviteter. Som følge av de ulike forutsetningene som kommer med ulike typer

⁵⁸ Jones 1993: 24

⁵⁹ Ibid: 24

⁶⁰ Ibid: 24-25

landskap kan denne verdien være både kommersiell og ikke-kommersiell. I det ikke-kommersielle aspektet trekker Jones blant annet fram at ulike verdier i landskapet også kan være viktig for mental og fysisk helse.⁶¹

Orienterings og identitetsverdi peker på landskapets element for folk til å orientere seg etter, som for eksempel landemerker. I tillegg er landskapet et viktig element i forhold til menneskers stedstilhørighet og deres kulturelle identitet, noe som dermed gjør det til en viktig faktor for valg av bosted. Mennesker former bånd til historiske miljøer eller visse aspekter i disse miljøene, som de assosierer til deres kulturelle identitet.⁶²

3.5.3 Sikkerhetsverdier:

Sikkerhetsverdier deles opp i to deler: forsvarsverdi og avgrensingsverdi.⁶³ Med forsvarsverdi anses verdien et landskap har i forhold til å forsvare det, mens avgrensingsverdi tar for seg landskapet som en territoriell markør. Dette kan for eksempel være i form av grensemarkører som steiner, elver, fjell, gjerder og lignende. Disse kan være både naturlige og menneskeskapt.⁶⁴

3.6 Oppsummering:

Det vi kan konkludere med her er at kulturminner og kulturarv definitivt har en eller annen form for verdi, men hvilke verdier de er i besittelse av kommer ofte an på øyet som ser. Verdi bedømmes i mange tilfeller subjektivt og en persons søppel kan være en annen persons skatt. Samtidig er det flere verdier som kan sies å være mer allmenne for hele befolkningen. I dette kapitlet har jeg forsøkt å presentere noen av de mer allmennekjente verdiene man kan knytte opp mot kulturminner og kulturarven, og sett litt på hvordan disse kan spille inn i et bosetningsperspektiv. Det har vært fokus på flere typer verdier, men det som skiller seg mest ut i et bosetningsperspektiv er verdiene som omfatter elementer som tilhørighet, økonomi og det estetiske aspektet.

Det er også verd å merke seg at tankegangen rundt kulturminner og verdi er i stadig endring og utvikling. I dag har vi for eksempel et mye bredere verdibegrep enn man hadde før. Går vi tilbake bare noen tiår var kriteriene og praksisen med hva som skulle tas vare på en helt annen

⁶¹ Jones 1993: 25

⁶² Ibid: 25

⁶³ Ibid: 26

⁶⁴ Ibid: 26-27

enn den er i dag. Før var normen at man bare tok vare på det estetisk pene, mens man i dag fokuserer på et mer representativt utvalg for å dekke alle deler av samfunnet og flere tidsperioder.

4. Valdres:

Valget falt på Valdres som case scenario fordi dette er et område hvor man i løpet av de siste årene har satt mye fokus på de temaene jeg tar opp i problemstillingen min. Området har, som mange andre fjellregioner, opplevd en nedgang i folketallet i løpet av de siste 20-30 årene. For å motvirke dette har man satt i gang flere tiltak hvor man blant annet har valgt å involvere kulturarven og kulturminner på en aktiv måte, noe jeg kommer tilbake til senere i oppgaven. Valdresområdet er også sterkt turisme- og reiselivsorientert, spesielt i tilknytning til kulturarven, og det finnes mye av det jeg har valgt å definere som jordbrukets kulturminner her. I tillegg var regionen et av de elleve pilotprosjektene som var med i Verdiskapningsprogrammet for kulturminner, og de har fokusert på å fortsette arbeidet de begynte med her også etter at Verdiskapningsprogrammet ble avsluttet. Dette arbeidet har hovedsakelig blitt ledet av Valdres Natur- og Kulturpark som er en regionalpark drevet i samarbeid mellom de 6 kommunene som utgjør Valdres.

I forbindelse med utarbeiding av masteroppgaven under praksisperioden høsten 2012 dro jeg, sammen med en ansatt fra Norsk Kulturminnefond, på en ekskursjon til Valdres. Formålet med turen var at jeg skulle bli bedre kjent med Valdresregionen, få et økt innblikk i hvordan det praktiske arbeidet med kulturminner knyttet opp mot næring fortoner seg, og samle inn data som jeg kunne bruke i masteroppgaven.

Valdres er et landskapsområde i Oppland som omfatter de seks kommunene Nord-Aurdal, Sør-Aurdal, Etnedal, Øystre Slidre, Vestre Slidre og Vang, og har per 01.01.2013 til sammen 17955 innbyggere.⁶⁵ Valdres er historisk sett et typisk landbruksområde hvor skog- og jordbruk fortsatt er en viktig del av næringslivet. Det finnes også noe industri i området, hovedsakelig knyttet opp mot landbruket, som meieri, sagbruk, treindustri og lignende. I de senere årene har turistnæringen fått stadig sterkere fotfeste i regionen og området huser i dag et stort antall reiselivsbedrifter med Fagernes og Beitostølen som de viktigste

⁶⁵ Ssb.no, Befolkningsendringer i kommunene, tilgjengelig fra <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/Define.asp?subjectcode=&ProductId=&MainTable=Folkemengde1951&nvl=&PLanguage=0&nyTmpVar=true&CMSSubjectArea=befolkning&KortNavnWeb=folkendrhist&StatVariant=&checked=true> (lastet 08.05.13)

turistsentrumene.⁶⁶ I tillegg ligger det omtrent 13 000 hytter i området med store planer og ambisjoner for økt utbygging.⁶⁷

4.1 Valdres Natur- og Kulturpark:

Valdres Natur- og Kulturpark ble etablert i 2007 som landet første natur- og kulturpark, og er en bygdeutviklingsregion som gjennom diverse arbeid skal gi økt verdiskapning og livskraft i lokalsamfunn. Bakgrunnen for etableringen var for å møte utfordringer forbundet med fraflytting og nedlegging av landbruket.⁶⁸ Arbeidet er delt i 9 innsatsområder, oppført i den rekkefølgen de står i i rapporten fra Verdiskapningsprogrammet fra Oppland og Valdres, som alle i realiteten har som hovedmål å synliggjøre Valdres som merkevare:⁶⁹

1. Merkevaren Valdres
2. Næringslivet i Valdres generelt
3. Landbruk
4. Reiseliv
5. Frisk i Valdres
6. Natur og areal
7. Kulturminner
8. Kultur
9. Vertskapsrollen

Målet for kulturminneområdet her har vært å "implementere kulturminnearbeidet i utviklingen av Valdres Natur- og Kulturpark slik at kulturarven utgjør grunnlaget for verdiskapningen."⁷⁰ Man kan også si at kulturminner og kulturarven omfatter flere av de andre innsatsområdene på ulike området da det både tar for seg og dekker felt som merkevarer, næringsliv, landbruk, reiseliv og lignende.

⁶⁶ Snl.no, Valdres – område, tilgjengelig fra <http://snl.no/Valdres/omr%C3%A5de> (lastet 08.05.13)

⁶⁷ Valdres.no 2013, Samla Valdres–stand på Hyttelivsmessa, Nils Rogn, tilgjengelig fra <http://www.valdres.no/no/aktuelt-og-ver/nyheitsarkiv/1418-samla-valdres-stand-pa-hyttelivsmessa.html> (lastet 08.05.13)

⁶⁸ Valdres.no, Valdres Natur- og Kulturpark – skjerper sansene, tilgjengelig fra <http://www.valdres.no/no/om-oss.html> (lastet 08.05.13)

⁶⁹ Riksantikvaren 2010: *Oppland – Valdres – Verdiskapningsprogrammet på kulturminneområdet*: 5

⁷⁰ Ibid: 7

Ofte i prosjektbasert arbeid ser vi at det pøses inn penger ved prosjektets start, men når prosjektperioden er avsluttet stenges pengekransen og man blir da sittende å fundere på hvem som skal stå for de videre kostnadene hvis arbeidet oppnådd i prosjektet skal ha en mulighet til å vedvare og fortsette. Dette kunne også utviklet seg til å bli et problem i Valdres' tilfelle etter Verdiskapningsprogrammet, men som følge av etableringen av Valdres Natur- og Kulturpark har man en kontinuerlig plattform som kan ta tak i disse potensielle problemene. I årsmeldingen fra Valdres Natur- og Kulturpark for 2011 var regnskapet på inntektskilden, som omfatter kommunetilskudd, regionkoordinatortilskudd, statlige midler, egne inntekter og lignende, satt til 12 090 000. ⁷¹

4.1.1 Omdømmebygging:

Det arbeidet Valdres Natur- og Kulturpark driver med handler hovedsakelig om omdømmebygging. Omdømmebygging dreier seg om hvordan et sted vil framstå og hvordan det ses av omgivelsene. "Et omdømme oppstår derfor i skjæringspunktet mellom forventninger og opplevelser." ⁷² Omdømmebygging er først og fremst sett på som et verktøy for å utvikle lokalsamfunnet. Ved å sette seg mål for hvordan et sted ønsker å framstå, kan man gjennom utviklingsarbeid styre dette i ønsket retning. Dette er en tidkrevende prosess som krever nært samarbeid mellom ulike aktører som kommune, næringsliv og sivilsamfunnet. Hvis en slik tankegang skal ha forutsetning for å lykkes må man ta utgangspunkt i faktiske eksisterende steds kvaliteter, framheve disse og finne fram til det særegne i lokalsamfunnet for dermed å bruke dette som grunnlag for framtidig utvikling.

Omdømmebygging kan ofte knyttes nært opp mot stedsutvikling da mye av utviklingsarbeidet med omdømmebyggingen tar for seg å skape nye steds kvaliteter som igjen gir grunnlag for ytterligere omdømmebygging. I slikt arbeid er det også naturlig å trekke inn kulturminner og kulturarven, noe jeg skal se nærmere på videre i oppgaven. Dette blir også understreket på regjeringens hjemmesider, hvor det blant annet framheves at: "Kulturminner og kulturmiljø er

⁷¹ Valdres Natur- og Kulturpark 2012: *Årsmelding Valdres Natur- og Kulturpark 2011*, tilgjengelig fra http://www.valdres.no/images/stories/Filer/aarsmeldinger/rsmeldingen_2011_VNK.pdf: 5 (lastet 08.05.13)

⁷² Regjeringen.no, Omdømmebygging, tilgjengelig fra <http://www.regjeringen.no/nb/sub/stedsutvikling/annet/emner-stedsutvikling/omdommebygging.html?id=678036> (lastet 08.05.13)

ofte av stor betydning for stedsidentitet, historie, og tilhørighet, og dermed også for omdømmebygging." ⁷³

Målet med omdømmebygging omfatter altså at man gjør et sted mer attraktivt å befinne seg på, enten dette gjelder for de som allerede er bosatt på stedet eller for besøkende og mulige tilflyttere. Dette er et sentralt arbeid Valdres Natur- og Kulturpark driver med, noe som også kommer til syne i deres verdigrunnlag:

"Valdres Natur- og Kulturpark er en bygdeutviklingsregion som gjennom langsiktig merkevarebygging knyttet til natur- og kulturverdier – og lokalstyring – skal gi økt verdiskaping og livskraft i lokalsamfunnene.

Samtidig tar Valdres vare på og utvikler viktige verdier av lokal, nasjonal og internasjonal betydning for framtidige generasjoner." ⁷⁴

Selv om ikke alt arbeidet kan knyttes direkte opp mot kulturminner og kulturarven inkorporerer Valdres Natur- og Kulturpark flere aspekter ved denne tankegangen i det overordnede arbeidet sitt. Dette ser vi helt klart et eksempel på i sitatet ovenfor hvor man satser på merkevare og omdømmebygging gjennom natur- og kulturverdier. På regjeringens hjemmesider trekkes det også fram at stedsutvikling kan føre til bedre omdømme for et sted, noe som igjen kan gjøre det mer attraktivt i innbyggernes øyne med tanke på oppfatning og tilhørighet til eget sted. Her poengteres det blant annet at:

"Kommuner og steder som har et godt og realistisk omdømme står bedre rustet i kampen om ressurser, mennesker og arbeidsplasser. Den beste garantien for å skape et positivt omdømme er stolte og fornøyde innbyggere, næringsdrivende og tilreisende." ⁷⁵

Videre i oppgaven vil jeg ta for meg noen tiltak Valdres Natur- og Kulturpark har og holder på å gjennomføre på dette området for å demonstrere hvordan omdømmebygging og det å benytte kulturarven og kulturminner i et bosetningsperspektiv kan foregå i praksis.

⁷³ Regjeringen.no, Omdømmebygging, tilgjengelig fra <http://www.regjeringen.no/nb/sub/stedsutvikling/annet/emner-stedsutvikling/omdommebygging.html?id=678036> (lastet 08.05.13)

⁷⁴ Valdres Natur- og Kulturpark 2011: *Bolyst i Valdres – den røde tråd fra barn til voksen – prosjektplan*, tilgjengelig fra http://valdres.no/images/stories/prosjektplan_bolyst_i_valdres_2.pdf: 3 (lastet 08.05.13)

⁷⁵ Regjeringen.no, Omdømmebygging, tilgjengelig fra <http://www.regjeringen.no/nb/sub/stedsutvikling/annet/emner-stedsutvikling/omdommebygging.html?id=678036> (lastet 08.05.13)

4.1.2 Varemerket Valdres:

Blant noe av det som har blitt satt fokus på i forbindelse med omdømebyggingen Valdres Natur- og Kulturpark driver med er "varemerket Valdres." Dette skal være merkevarer som er bygd på sentrale kjerneverdier som miljø, identitet, kvalitet og særpreg.⁷⁶ Målsetningen er at man på sikt skal kunne kreve høyere pris på produkt som har Valdresmerket knyttet til seg. For å kunne ta i bruk et slikt merke må visse krav oppfylles, deriblant at ansatte i en bedrift som satser på å bruke dette gjennomfører et Valdresvert kurs.⁷⁷ Man må også vise til at bedriften eller brukeren har fokus på kjerneverdiene man har valgt å satse på: miljø, identitet, kvalitet og særpreg.⁷⁸ Her er noen eksempler på hvordan Valdreslogoen ser ut:

79

4.1.3 Valdresvert:

Valdresvert er et annet opplegg Valdres Natur- og Kulturpark har vært med å innføre, sammen med en rekke andre aktører i Valdres. En Valdresvert er en person innenfor næringslivet, spesielt reiselivsnæringen, som kan videreformidle kunnskap om Valdres til besøkende og kunder. Slik kunnskap kan for eksempel dreie seg om lokal geografi, kultur, natur og næring. Målet med dette er å kunne ta seg av og informere besøkende og kunder i regionen på en enda bedre måte, øke inntjeningen i bedrifter og generelt skape bredere kompetanse blant ansatte. Per dags dato har over 600 personer gjennomført kurset.⁸⁰

⁷⁶ Valdresdesign.no, kriterium for bruk og forvaltning av varemerket "Valdres", tilgjengelig fra <http://valdresdesign.no/default.asp?nid=389&lid=1> (lastet 08.05.13)

⁷⁷ Valdres.no 1999, Valdresvertkurs i gang, Nils Rogn, tilgjengelig fra <http://www.valdres.no/no/aktuelt-og-ver/nyheitsarkiv/304-valdresvertkurs-i-gang.html> (lastet 08.05.13)

⁷⁸ Valdresdesign.no, kriterium for bruk og forvaltning av varemerket "Valdres", tilgjengelig fra <http://valdresdesign.no/default.asp?nid=389&lid=1> (lastet 08.05.13)

⁷⁹ Valdresdesign.no, kriterium for bruk og forvaltning av varemerket "Valdres", tilgjengelig fra <http://valdresdesign.no/default.asp?nid=389&lid=1> (lastet 08.05.13)

⁸⁰ Valdres.no, Valdresvert, tilgjengelig fra <http://www.valdres.no/no/valdresvert.html> (lastet 08.05.13)

Ved å benytte seg av omdømme- og merkevarebygging i denne grad kombinerer Valdres Natur- og Kulturpark aktivt bruken av kulturminner, kulturarv og økonomi for å prøve å skape merverdi til et produkt, nemlig Valdres.

4.1.4 Den røde tråd:

Et annet lignende prosjekt Valdres Natur- og Kulturpark har gående er "Den røde tråd", som tar sikte på å få unge utflyttere tilbake til Valdres etter endt utdanning. Noe av bakgrunnen for dette er at det ikke finnes nok kompetansearbeidsplasser i Valdres, samtidig som det kan være vanskelig for de unge å se muligheten til å skape en egen arbeidsplass. I tillegg har mange unge liten kunnskap om Valdres, noe grunnet i at undervisningen på skolene delvis er frikoblet fra lokalmiljøet.⁸¹

Ettersom dette er et relativt nyetablert tiltak, og det er et langsiktig prosjekt, er det for tidlig å si noe om resultatene eller effekten av dette opplegget, men det er et interessant premiss, spesielt med tanke på hvordan man benytter kulturarven i arbeidet. Blant annet poengteres det at "kunnskap om lokalhistorie, kulturarv og ressursgrunnlag er viktig for identitetsbyggingen."⁸² Budsjettet på den røde tråd prosjektet er på 4 080 000 for perioden 2011-2014 og den første evalueringen er satt til 2013.⁸³

Den røde tråd prosjektet tar for seg det å lage en "rød tråd" som går gjennom hele utdanningsløpet for barn og unge i Valdres. Med verdigrunnlag i Valdres Natur- og Kulturpark vil man legge opp til en mer lokalt tilpasset opplæring. Hovedmålet bak dette prosjektet er å "forankre Valdresidentiteten og verdigrunnlaget i Valdres Natur- og Kulturpark hos den oppvoksende generasjon."⁸⁴ Dette skal omfatte tiltak i alle deler av utdanningsløpet, fra barnehage til høyskole og skal skje gjennom 3 ulike delmål. Man skal styrke lokaltilhørighet hos barn og unge, utvikle grunderinstinkt til barn og unge, og motivere utflyttet ungdom til å komme tilbake og etablere seg i Valdres.⁸⁵ Dette prosjektet tar også sikte på å gjennomføre Valdresvert kurs for elever på videregående nivå og etablere praktikantplasser for ungdom innen kultur- og tradisjonshåndverkmiljøet.⁸⁶

⁸¹ Valdres Natur- og Kulturpark 2011: 4

⁸² Ibid: 11

⁸³ Ibid: 15

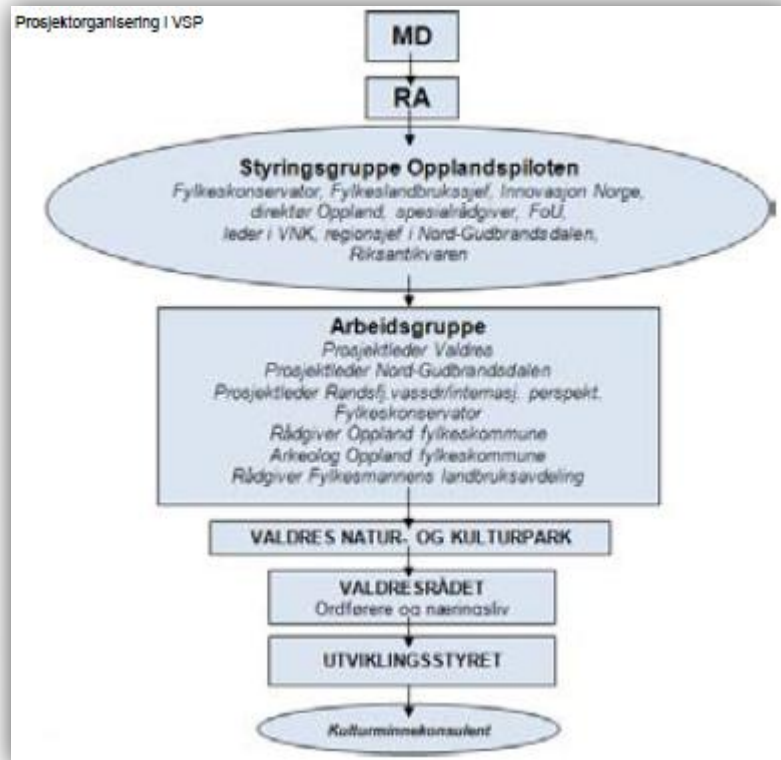
⁸⁴ Ibid: 5

⁸⁵ Ibid: 5

⁸⁶ Ibid: 14

4.2 Verdiskapningsprogrammet i Valdres:

Som følge av at Valdres under Verdiskapningsprogrammet opprinnelig var sammen med Nord-Gudbrandsdalen som en del av Opplandspiloten har styringsgruppen vært organisert på fylkesnivå, hvor også Nord-Gudbrandsdalen har vært inkludert. Den øvrige organiseringen for Valdres' tilfelle var lagt opp på denne måten:

87

Til pilotprosjektet fikk Valdres 82,10 millioner kroner av Riksantikvaren og Oppland fylkeskommune, mens prosjektet i seg selv har generert 26,437 millioner kroner.⁸⁸

4.2.1 Hva har man oppnådd?

Under Verdiskapningsprogrammet var et levedyktig markedstilpasset landbruk, forvaltning av stavkirkene, bygningsvern og videreføring av stølsdrift noen av de viktigste satsningsområdene i Valdres. Stølsatsingen har blant annet utviklet gårds- og stølsopplevelsene samtidig som antall deltakere i stølsnettverket i Valdres økte fra 23 til 34 under prosjektperioden. I 2009 registrerte over halvparten av deltakerne i nettverket en

⁸⁷ Riksantikvaren 2011: 7

⁸⁸ Valdres.no, Verdiskapningsprogrammet for kulturminne i Valdres, tilgjengelig fra <http://www.valdres.no/no/verdiskapningsprogrammet.html> (lastet 10.05.13)

inntektsøkning.⁸⁹ Den samlede omsetningen blant deltakerne var på ca. 5 millioner kroner, noe som tilsvarer en gjennomsnittlig inntekt på 147 000 per nettverksdeltaker. Tar man ringvirkningene med i betraktning er dette estimert til 4 millioner kroner i form av overnattingsdøgn og måltider. Den samlede inntekten for næringsutviklingen i området under prosjektet lå på 9 millioner kroner, noe som betyr en gjennomsnittlig ringvirkningseffekt på 117 000 kroner.⁹⁰

I samarbeid med Valdresmusea fikk flere verneverdige bygninger nytt liv i løpet av Verdiskapningsprogrammet. Blant annet ble det i løpet av denne tidsperioden igangsatt 35 restaureringstiltak, det ble opprettet en rådgivningstjeneste innenfor bygningsvern, det ble utarbeidet en "Rettleiar i byggeskikk og tilpassing til landskap" for hele Valdresregionen, og det ble etablert et forum for håndverkere og huseiere. Dette har også ført til at det har blitt en arbeidstilflytning av restaureringshåndverkere til Valdres.⁹¹

4.2.2 Hva har man lært?

Det som trekkes fram i sluttrapport fra Riksantikvaren som noe av det mest vellykkede man har lært under Verdiskapningsprogrammet i Valdres' tilfelle, er at regionen har opparbeidet og aktivisert lokal kompetanse hos både befolkningen, museet og kommunene. "Valdres Natur- og Kulturparks appell til "alle sanser" har blitt lagt merke til og har gitt en stadig sterkere merkevare for de virksomhetene som deltar."⁹²

I tillegg var formidling et arbeid det ble fokusert mye på i Valdres. Dette kom både i form av nettsider, ulike publikasjoner og informasjon i marka gjennom kulturstier, informasjonstavler og vandringer. I tillegg har det blitt gjennomført flere kurs og konferanser, blant annet 2 ystekurs og 8 kurs innenfor restaurering.⁹³ I dag har Valdres Natur- og Kulturpark fortsatt å opprettholde denne formidlingen gjennom sine hjemmesider, <http://www.valdres.no/index.php>, hvor man finner oppdatert informasjon om nesten alt som foregår i Valdres til ulike tider.

⁸⁹ Riksantikvaren 2011: 20

⁹⁰ Riksantikvaren 2010: 17

⁹¹ Ibid: 2

⁹² Riksantikvaren 2011: 21

⁹³ Ibid: 20

4.3 Norsk Kulturminnefond:

Under Verdiskapningsprogrammet var Norsk Kulturminnefond den viktigste finansieringskilden ved gjennomførte restaureringstiltak i Valdres ved siden av eieres private kostnadsandel.⁹⁴ I denne perioden (2006-2010) delte Kulturminnefondet ut 39,7 millioner i støtte til 200 tiltak.⁹⁵

Etter å ha studert data fra Kulturminnefondets database lykillinn⁹⁶ ser man at det til sammen er kommet inn 100 søknader fra Valdres siden fondets opprettelse i 2002. Av disse har 67 fått innvilget tilsagn og det er gitt tilsagnsbeløp på til sammen 8 758 000 for hele Valdresområdet.

	Antall søknader	Omsøkt fra fondet: Søknad	Antall tilsagn	Tilsagnsbeløp
Etnedal	8	1480500	7	1270500
Nord-Aurdal	33	6522238	20	2807500
Sør-Aurdal	16	3709041	8	951500
Vang	19	2740222	14	1524000
Vestre Slidre	10	1544000	9	1459500
Øystre Slidre	14	2308250	9	745000
Sum	100	18304251	67	8758000

Til sammenligning ble det under Verdiskapningsprogrammet i Valdres i perioden 2006-2010 igangsatt 36 restaureringstiltak, på til sammen 6 267 000 kroner, finansiert av Norsk Kulturminnefond.⁹⁷ Ser man på det totale antallet innvilgede søknader til Norsk Kulturminnefond i perioden 2003-2011, ser man at Oppland fylke skiller seg ut på både beløp og antall.⁹⁸

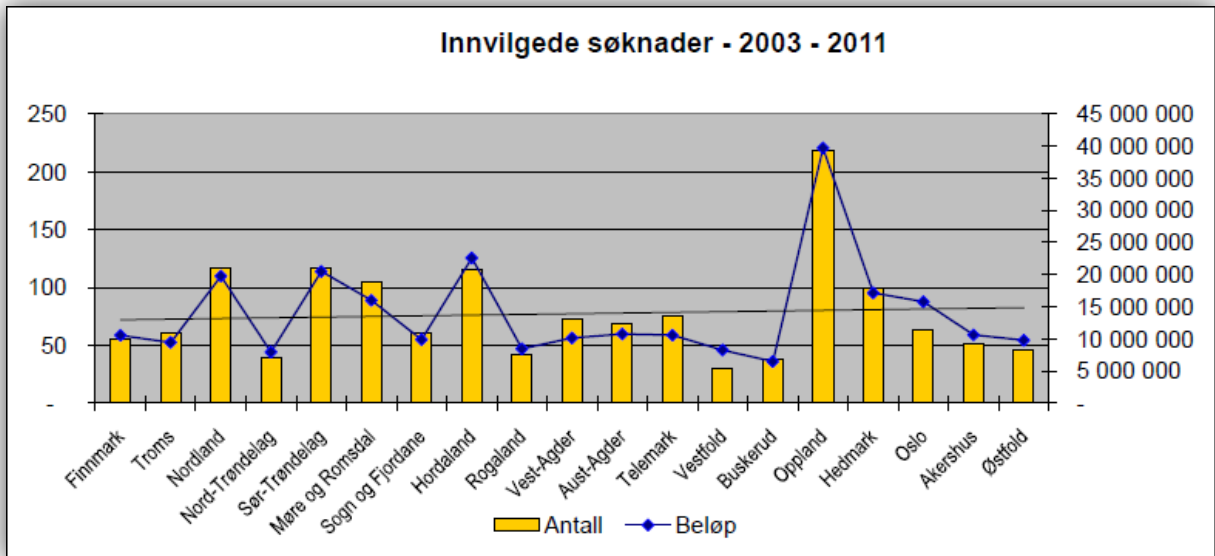
⁹⁴ Riksantikvaren 2010: 16

⁹⁵ Norsk Kulturminnefond 2011: *Verdiskapningsprogrammet 2006-2010 – evaluering av kulturminnetiltak: 7*

⁹⁶ Lykillinn.no, tilgjengelig fra <https://www.lykillinn.no/lykillinn> (lastet 10.05.13)

⁹⁷ Riksantikvaren 2010: 19

⁹⁸ Kulturminnefondet.no, Statistikker, tilgjengelig fra <http://www.kulturminnefondet.no/content/1154600517/Statistikker> (lastet 08.05.13)

4.3.1 Valdresøknader til Norsk Kulturminnefond:

Etter å ha studert ulike Valdresøknader fra Norsk Kulturminnefond nærmere ser man at en stor del av prosjektene i Valdresregionen dreier seg om ny eller videreført bruk av kulturminner i en eller annen næringsammenheng. Dette kan dreie seg om så enkle ting som vedlikehold av en eldre låve for lagring av utstyr i forbindelse med drift av jorda, til istandsettelse av et forlatt tunanlegg for overnatting, servering og lokal produksjon. Det som kommer fram fra Valdres søknadene er at de er veldig turisme- og formidlingsorientert. På generell landsbasis dreier søknadene som kommer inn til Kulturminnefondet om ren istandsetting, reparasjon eller restaurering for personlig bruk, men i Valdres' tilfelle ser man at store deler av søknadene er publikumsorienterte.

Etter å ha jobbet med å digitalisere søknader til Norsk Kulturminnefond har jeg selv sett at det absolutt ikke blir oppfattet som negativt når en søknad omfatter verdiskapning i tilknytning til et kulturminne. Dette gjelder spesielt hvis søker har planer om at kulturminnet skal brukes til noe rettet mot et publikum eller noe næringsbasert. Men på den andre siden kan det også være at folk i Valdres generelt er veldig formidlings- og turismeinnstilt, ettersom disse tendensene ikke gjør seg så fremtredende i søknader fra andre deler av landet. Dette blir også underbygget i en rapport av Norges Handelshøgskole BI kalt "Valdres som merke" fra 2009, hvor det pekes på at de fastboende i Valdres anser det som veldig viktig å legge til rette for

hyttefolk og utenlandske turister.⁹⁹ Dette kan selvsagt ha sammenheng med at Valdres var et av pilotprosjektene under Verdiskapningsprogrammet og at man gjennom dette har gjort seg positive erfaringer som man tar med videre.

Flere av søknadene fra Valdres går også på produksjonsnæringer og da spesielt stølsdrift, enten dette dreier seg om videreføringer eller helt nye etableringer. Dette kan vitne om søkere som har en vilje til å satse på denne typen næring og at det, med grunnlag i at så mange velger å tørre å satse på å søke om tilskudd til en slik type næring, kan være et utbredt marked for dette i Valdres. Dette kan selvsagt også være et resultat av at grunneiere i området ser på den mulige støtten fra Norsk Kulturminnefond som en sjanse til å få enkel økonomisk drahjelp til ulike prosjekter de vil gjennomføre, og dermed kaster seg med på søknadsvognen. Men samtidig må dette også ses i betraktning til Norsk Kulturminnefonds forskrift og vedtekter som i § 11, vilkår og rammer for tilskudd, slår fast at "tilskudd fra Kulturminnefondet forutsetter minimum 30 prosent medfinansiering i det enkelte prosjekt."¹⁰⁰ I tillegg settes det strenge krav for hvordan arbeidet blir gjennomført hvis man får tilsagn på søknad og man skal lever del- og sluttrapport til Kulturminnefondet underveis, samtidig som Fondet setter mulige forbehold om kontrollundersøkelser.

Spesielt er det kommet inn mange søknader om produksjonsnæringer i Valdres etter at Verdiskapningsprogrammet kom ordentlig i gang og Valdres Natur- og Kulturpark ble etablert, med årene fra 2008 og framover som særlig framtrædende. Dette kan ha sammenheng med at det er gjennomført en rekke ulike tiltak for å gjøre Valdresregionen og produkter herfra mer attraktive, og at folk dermed våger å satse på dette som følge av at det er et felt som blir belyst og satt fokus på fra flere hold. Eller det kan, som jeg så vidt har vært inne på tidligere, være et resultat av at folk ser på dette som en mulighet til å utnytte systemet økonomisk som følge av at det i denne perioden ble stilt økte midler til rådighet. Men her må man også ta i betraktning de høye kravene om egenkapital og de forutsetningene for tilsagn som stilles av Norsk Kulturminnefond. I forbindelse med søknader til Norsk Kulturminnefond, og da kanskje spesielt med søknader angående produksjonsnæring er ofte Valdres Natur- og Kulturpark med i bildet med råd og dialog til mulige søkere. I

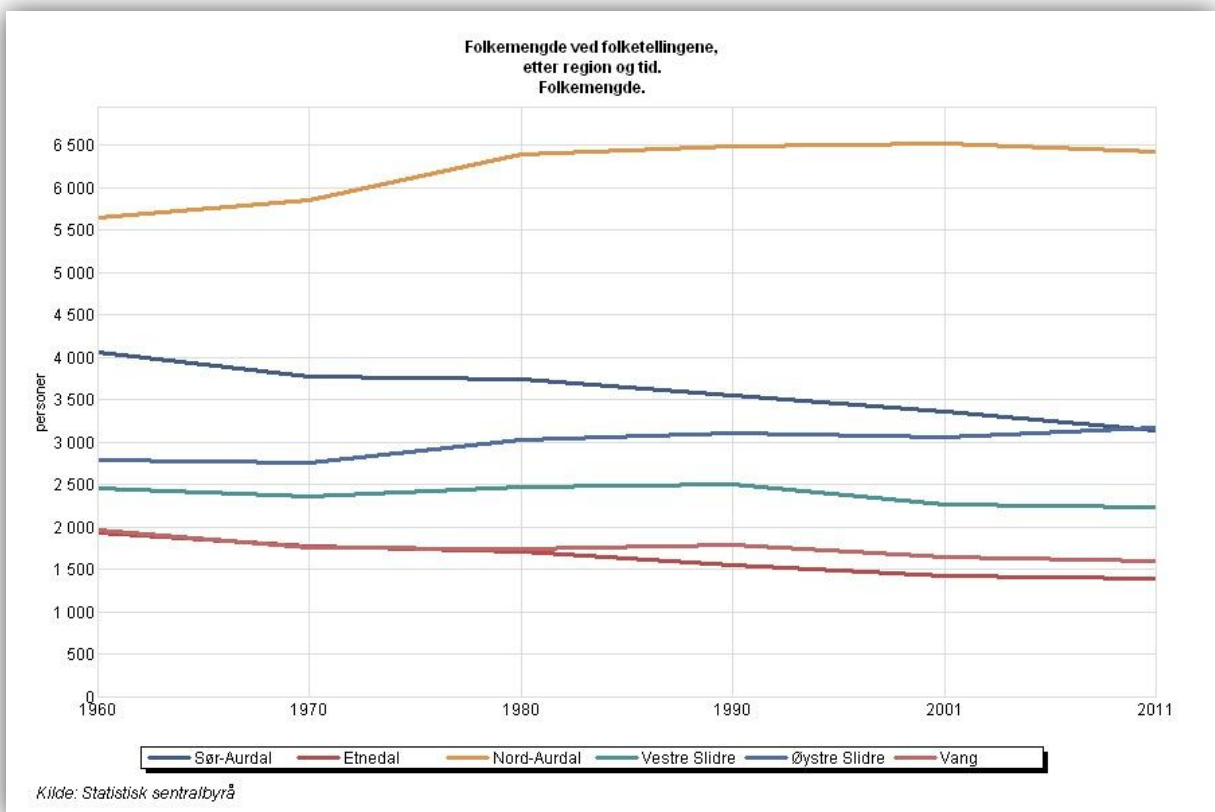
⁹⁹ Norges Handelshøgskole BI 2009: "Valdres som merke" rapport nr. 2, Bygging av Valdres omdømme og merke, tilgjengelig fra http://www.valdres.no/mobil/images/stories/Filer/090604_Valdres_som_merke_sammendrag.ppt: 44 (lastet 08.05.13)

¹⁰⁰ Lovdata.no, Forskrifter om vedtekter for Norsk kulturminnefond, tilgjengelig fra <http://www.lovdata.no/for/sf/in/td-20030627-0801-003.html> (lastet 08.05.13)

måloppnåelsen fra Verdiskapningsprogrammet står det blant annet at "reiselivet har opplagt nytte av kulturminnene, men det kan også andre næringer ha, enten det er tale om primærnæring, vare- eller tjenesteproduksjon." ¹⁰¹

4.4 Befolkningsutvikling:

Hvis vi tar en titt på folke­mengden ved folketellingene de siste 50 årene ser man at de fleste kommunene i Valdres har hatt en nedgang i folketall. ¹⁰²

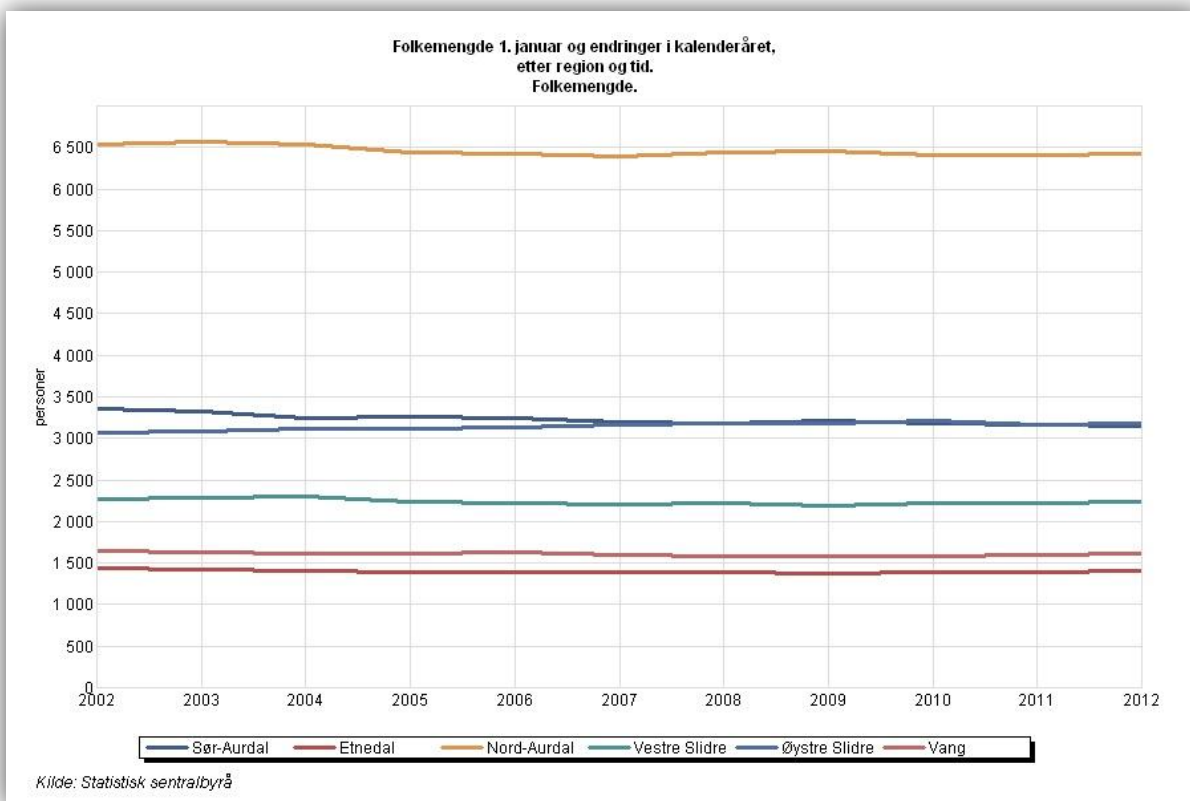
Går vi nærmere inn på denne statistikken ser vi at denne utviklingen har stabilisert seg noe i løpet av de siste årene og flatet ut. Men samtidig må dette ses i betraktning med at det totale folketallet i Norge de siste 10 årene har økt med ca. 500 000.

Fokuserer vi på tallene fra de siste 10 årene ser vi at man har fått en befolkningsutflating for Valdresområdet. ¹⁰³

¹⁰¹ Riksantikvaren 2011: 26

¹⁰² Ssb.no, Folke- og bolig­ tellingen, hovedtall, tilgjengelig fra <https://www.ssb.no/statistikkbanken/SelectVarVal/Define.asp?MainTable=FOBfolkRegion&KortNavnWeb=fobhoved&PLanguage=0&checked=true> (lastet 08.05.13)

¹⁰³ Ssb.no, Befolkningsendringer i kommunene, tilgjengelig fra <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/Define.asp?subjectcode=&ProductId=&MainTable=Folkemen>

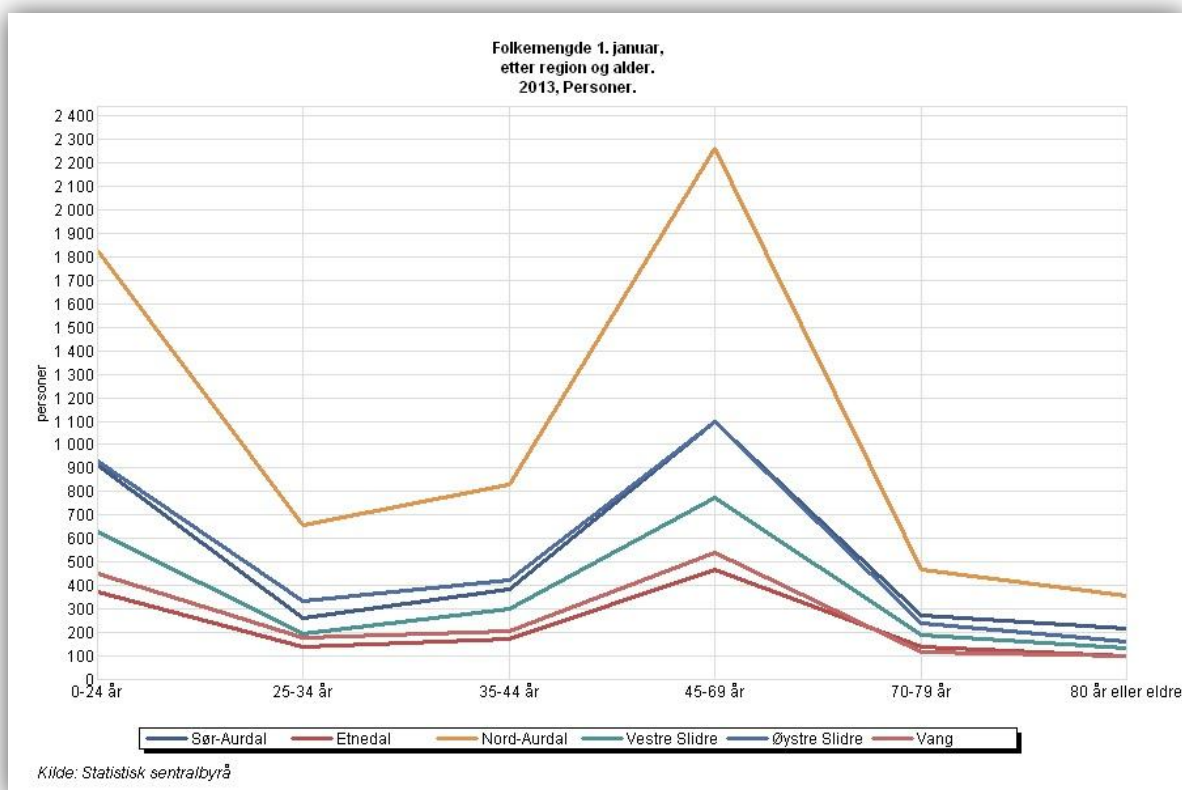
Noe som er interessant i dette tilfellet er å lese statistikken over befolkningsutviklingen i perioden 2006-2010, når Verdiskapningsprogrammet sto på agendaen i Valdres og man fikk etableringen av Valdres Natur- og Kulturpark (2007). Starter man i 2006 har man en befolkningsnedgang på 90 som følger en trend med en liten nedgang i befolkningen fra årene før dette. I 2007 ser man derimot en befolkningsoppgang på 30 personer, i 2008 en oppgang på 18 og i 2009 en oppgang på 28 før vi igjen ser en nedgang på 88 i 2010. Hvorvidt disse tallene kan knyttes opp mot Verdiskapningsprogrammet eller arbeidet til Valdres Natur- og Kulturpark er vanskelig å si, det er tallene for sporadiske til og det forekommer ikke nok informasjon fra andre hold som kan ha innvirkning på dette. Men det er interessant å se at området opplever en økning i befolkning under de årene Verdiskapningsprosjektet var mest aktiv i det praktiske arbeidet.

En mulig forklaring på nedgangen i folketallet etter dette kan ligge i at virkningene fra Verdiskapningsprogrammet ikke var så langvarige som man kanskje ville, og ved at man skrudde igjen pengekransen til prosjektet falt interessen for denne satsningen fort. Men her kan

det også foreligge andre grunner til dette, samtidig som man må nevne og ta med i betraktning at befolkningsvekst ikke var en hovedmålene i Verdiskapningsprogrammet for Valdres' del.

4.4.1 Alder:

Dykker vi enda dypere ned i statistikken over befolkningsutvikling ser vi at fødselsoverskuddet, det vil si forholdet mellom fødte og døde i de ulike kommunene i Valdres, stort sett kommer ut negativt hvert år. Dette innebærer at det er færre personer som blir født enn det er personer som dør. Disse tallene jevner seg derimot ut når man kalkulerer nettoinnflytningen, inkludert inn- og utvandring, med i bildet, da disse stort sett kommer ut på den positive siden av skalaen med både høy innvandring og utvandring, og gjør at det generelle folketallet i Valdres holder seg stabilt. Statistikken over fødselsoverskuddet kan være en indikasjon på at hoveddelen av befolkningen befinner seg i den midtre deler av alderssjiktet, det vil si en alder hvor man er etablert og eventuelt har fått barn, men ikke er så gammel at det begynner å tære veldig på helsen. Dette blir også bekreftet gjennom statistikken.¹⁰⁴

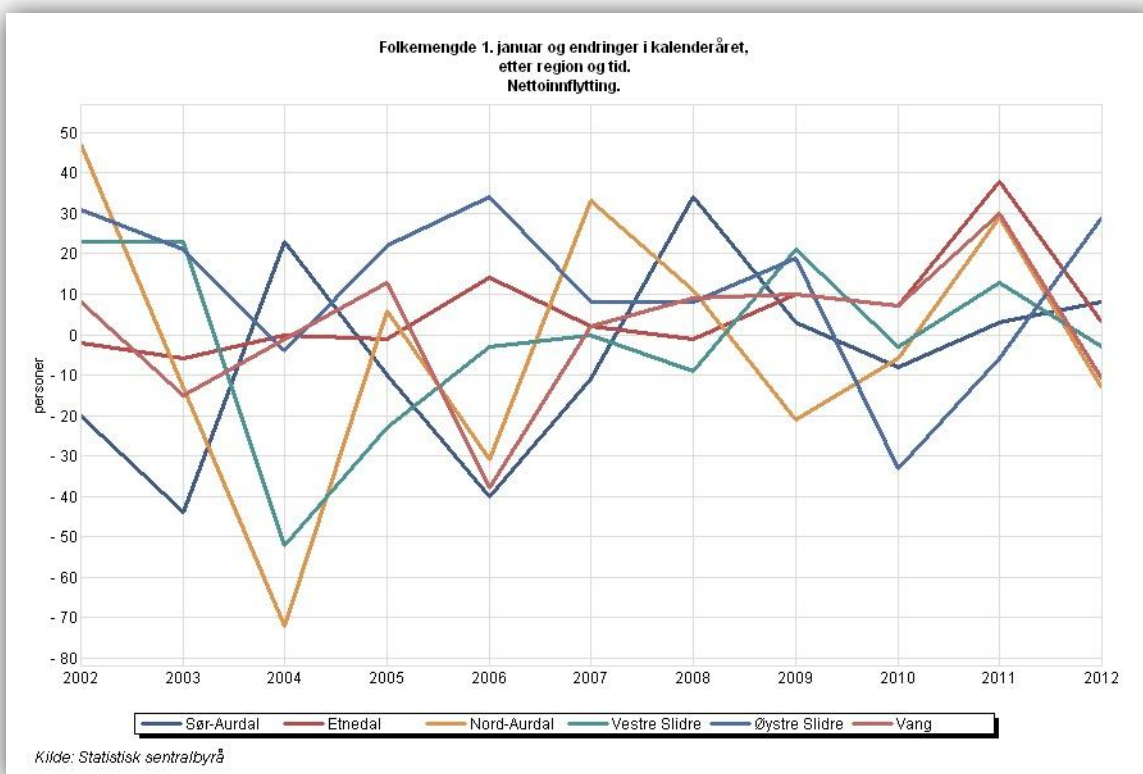

¹⁰⁴ Ssb.no, Folkemengde og kvartalsvise befolkningsendringer, tilgjengelig fra <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/Define.asp?subjectcode=&ProductId=&MainTable=Rd1222Kv&nvl=&PLanguage=0&nyTmpVar=true&CMSSubjectArea=befolkning&KortNavnWeb=folkendrv&StatVariante=&checked=true> (lastet 10.05.13)

Hvis denne situasjonen opprettholdes og man tar med seg disse tallene noen år fram i tid vil man oppleve en tilstand der store deler av befolkningen i Valdres ligger på den øvre delen av alderssjiktet. Professor Tor Selstad ved Høgskolen i Lillehammer har sett nærmere på et forskningsbasert bilde av Valdres i årene framover og beregner at antall personer over 67 år vil øke med ca. 300 personer fram mot 2015. Samtidig vil sannsynligvis den arbeidsføre parten av befolkningen mellom 20-66 år synke med bortimot 500 personer i samme tidsrom. Dette medfører at Valdresregionen trenger 1000 nye innbyggere for å dekke behovet for arbeidskraft som vil komme i 2015.¹⁰⁵ Det store spørsmålet i dette tilfellet blir selvsagt hvordan man skal tiltrekke seg disse nye innbyggerne mens man samtidig beholder de som allerede bor i regionen.

4.4.2 Nettoflytting:

Nettopp det å beholde på allerede bosatte innbyggere har vist seg å være en utfordring for Valdreskommunene. Hvis man tar en titt på statistikken over nettoinnflyttingen de siste 10 årene ser man at denne er noe sporadisk med både oppganger og nedganger.¹⁰⁶

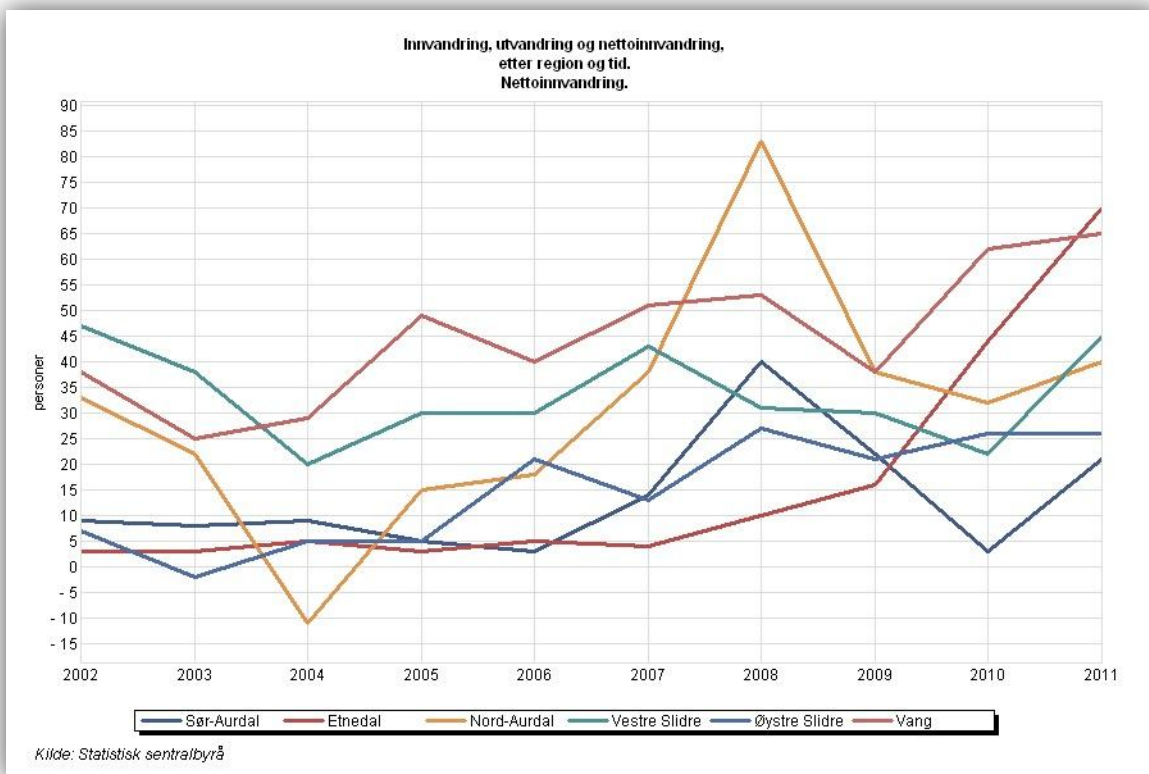

¹⁰⁵ Valdres Natur- og Kulturpark 2011: 2

¹⁰⁶ Ssb.no, Befolkningsendringer i kommunene, tilgjengelig fra <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/Define.asp?subjectcode=&ProductId=&MainTable=Folkemengd1951&nvl=&PLanguage=0&nyTmpVar=true&CMSSubjectArea=befolkning&KortNavnWeb=folkendrhist&StatVariant=&checked=true> (lastet 10.05.13)

4.4.3 Innvandring og utvandring:

Hvis vi ser nærmere statistikken over innvandring og utvandring, ser vi at Valdres området både har en relativt høy innflyttings- og utflyttingsstatistikk, men at utflyttingsstatistikken stort sett alltid har vært høyere enn innflyttingsstatistikken i løpet av de siste årene. Grunnen til at Valdresområdet stort sett holder seg på den positive siden av nettoflyttingsskalaen kommer som følge av innvandring. Hadde det ikke vært for høye innvandringstall kombinert med lave utvandringstall ville statistikken over nettoinnflytting stort sett gått i negativ retning. Hvis man tar en titt på nettoinnvandringen i Valdresområdet de siste årene, ser man at statistikken nesten alltid kommer ut på den positive siden.¹⁰⁷

4.5 Tilflytningstiltak:

I sammenheng med å opprettholde folketallet er det gjennomført flere tilflytningstiltak i Valdresregionen for å skaffe nye innbyggere. I samarbeid med konsulentbyrået Placement AS

¹⁰⁷Ssb.no, Innvandring og utvandring, tilgjengelig fra <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/Define.asp?subjectcode=&ProductId=&MainTable=InnUtVandring&nvl=&PLanguage=0&nyTmpVar=true&CMSSubjectArea=befolkning&KortNavnWeb=innvutv&StatVarian=&checked=true> (lastet 10.05.13)

har Valdres over en toårs periode fått 94 nye innbyggere fra Nederland, Belgia og Tyskland.

108

Et annet lignende prosjekt var ValHall, gjennomført i samarbeid med Hallingdal.

Primærfokuset her lå på næringsutvikling, hvor hovedmålgruppen var tilflyttere som kunne tenke seg å starte egen bedrift i området.¹⁰⁹ Dette prosjektet ble analysert av Østlandsforskning i undersøkelsen "Regionenes kamp" som satte fokus på utviklingstrekkene i Valdres og Hallingdal. Resultatene herfra peker på at selv om personene bak tilflytningsprosjektet har en innstilling om at det er mulig å tiltrekke seg nye innbyggere gjennom tilflytningsprosjekt, finnes det ikke forskning som tyder på at dette er tilfelle. Noe forskning peker dessuten på at tilflytningsprosjekt ikke har en effekt. Det Østlandsforskning peker på i undersøkelsen er derimot at det er mye som tyder på at det er mulig å tiltrekke seg enkeltindivider og stimulere til enkelte næringsetableringer.¹¹⁰

4.6 Hvorfor flytte til Valdres?

I en undersøkelse gjennomført av Østlandsforskning kalt "Valdres-Rypa" ser forfatteren, Gro Marit Grimsrud, nærmere på tilflytting og trivsel blant kvinner i Valdres. Resultatene av undersøkelsen er basert på en spørreundersøkelse av kvinner i alderen 18 til 45 år som flyttet til Valdres i perioden 1994-2005. Det som kommer fram her er at jobb og gode oppvekstvilkår for barn er blant de fremste årsakene til at man valgte å flytte til Valdres. I tillegg kommer ting som at man selv eller partneren er fra Valdres, at man vil stresse ned og at det er noe spesielt med naturen og landskapet i Valdres ganske høyt opp på listen.¹¹¹ Det nevnes her at det er få kvantitative undersøkelser av innflyttere til områder som ligner Valdresregionen, men sammenligning av lignende relevante studier viser at det ikke var signifikante forskjeller mellom kvinner og menn når det kom til flyttemotiv.¹¹² Vi kan derfor anta at menns flyttemotiv ikke skiller seg drastisk fra kvinners i dette tilfellet.

¹⁰⁸ Valdres Natur- og Kulturpark 2011: 3

¹⁰⁹ Distriktssenteret.no, Prosjektkartlegging ValHall, tilgjengelig fra <http://www.distriktssenteret.no/lokalt-utviklingsarbeid/valhall> (lastet 10.05.13)

¹¹⁰ Asgeir Skåholt og Kari Bjerke Batt-Rawden 2008: *Regionenes kamp? – om tilflytningsprosjekter*, tilgjengelig fra <http://www.ostforsk.no/images/rappporter/192008.pdf>: 49 (lastet 10.05.13)

¹¹¹ Gro Marit Grimsrud 2006: "Valdres-Rypa" *Tilflytting og trivsel blant kvinner i Valdres*, tilgjengelig fra <http://www.ostforsk.no/images/rappporter/032006.pdf>: 30 (lastet 10.05.13)

¹¹² Ibid: 28

Ut ifra denne undersøkelsen virker det som om jobb, gode oppvekstmuligheter, tilknytning, nedstressing og naturen er de avgjørende faktorene når det kommer til hvorfor tilflyttende velger å bosette seg i Valdres. Et logisk utgangspunkt for min del blir derfor å se på hvordan kulturarven og kulturminner kan bidra på disse områdene for å være med på å skape bolyst i Valdres, noe jeg kommer tilbake til senere i oppgaven. Med bolyst menes en enhet som forsøker å måle hvor attraktivt et bestemt sted er å bo på. Noen kriterier for å måle dette kan blant annet være arbeidsmarked, oppvekstvilkår, nærhet til natur og lignende.¹¹³

4.7 Intervju:

I forbindelse med Valdresturen som ble gjennomført høsten 2012 var jeg i kontakt med flere personer som driver med kulturminnerelaterte næringer i Valdresregionen. To av informantene jeg snakket med var i den øvre delen av alderssjiktet, hadde bodd i Valdres fra ung alder og drev et overnattings- og serveringssted på et gammelt gårdsanlegg med bygninger fra 1600- og 1800-tallet. I tillegg hadde de en støl i utmarka som også leies ut til overnatting. På gården har man også enkelt dyrehold med blant annet geiter, som brukes både for opplevelse og i forbindelse med produksjonsnæring. Når det kom til servering ble det lagt mye vekt på at man serverer tradisjonsmat fra området med blant annet retter som rakfisk av ørret fra det lokale vannet, spekemat fra egne dyr, kilingkjøtt fra egne dyr og rømmegrøt etter lokal oppskrift. Stedet er registrert som Olavsrosabedrift, som er det ledende varemerket for opplevelsestilbud med basis i den norske kulturarven. Dette kvalitetsmerket blir gitt til steder med opplevelser av høy standard med hensyn til kulturhistorie og formidling. "Innehavarane av Olavsrosa forpliktar seg til å vere gode ambassadørar for ein levende kulturarv og til å formidle historia til gjestene sine."¹¹⁴ Stedet er også deltaker i Hanen nettverket, som er en bransje- og markedsorganisasjon for bygdeturisme, gårdsmat og innlandsfiske.¹¹⁵ I tillegg har plassen Valdresmerket. Gården er godt omtalt og synliggjort med blant annet eget nettsted, linker med omtale til flere reiselivssider og egen facebook side. Gården er åpen hele året og begge informantene jobber her på heltid når stedet har gjester.

To av de andre informantene var ganske nyetablerte med barn i ung alder. De var opprinnelig tilflyttere til Valdres for noen år siden, og drev med stølsdrift i tillegg til deres dagligjobber. Den ene av disse informantene var håndverker som blant annet hadde erfaring med eldre

¹¹³ Skåholt og Batt-Rawden 2008: 40

¹¹⁴ Kulturarv.no, Olavsrosa, tilgjengelig fra <http://kulturarv.no/olavsrosa-2/> (lastet 10.05.13)

¹¹⁵ Hanen.no, tilgjengelig fra <http://hanen.no/> (lastet 10.05.13)

konstruksjoner. Den andre informanten hadde diverse jobber gjennom året som blant annet omfattet guidede omvisninger i utmarka og fjellet på sommerstid med formidling av kulturlandskapet. I denne stillingen inkorporerte informanten stølsdriften de drev med, slik at denne tilleggsnæringen også fikk en rolle i heltidsjobben. Når det kom til flyttemotiv for disse to informantene, begrunnet de dette med at de hadde slekt og venner som hadde anbefalt Valdres til dem. I tillegg var de interessert i å bo landlig og da gjerne på gård. Gode oppvekstvilkår for barna ble også nevnt i denne sammenhengen. I utgangspunktet hadde ikke flyttingen noe med kulturminnenæringer å gjøre, dette var heller noe som falt naturlig etter de hadde fått etablert seg i Valdres.

Den siste informanten var i midten av alderssjiktet og var interessert i å starte et overnattings og serveringssted i en gammel skysstasjon i området. I tillegg var jeg i kontakt med en ansatt ved Valdres Natur- og Kulturpark som også drev med stølsdrift på siden.

Det som kom fram fra disse samtalen var at de kulturminnerelaterte næringene i flere tilfeller ikke bedrives på heltid. Næring med utgangspunkt i kulturminner kommer gjerne som binæringer, men som man gjerne, på en eller annen måte, inkorporerte i det dagligdagse arbeidet. Dette kommer gjerne til syne i formidlings- og informasjonssammenheng. Blant annet hadde en av informantene vært med å sette opp områderekvisitter i form av skigarder i forbindelse med innspillingen av TV-programmet *Farmen* i Valdres i 2012.

I samtale med disse personene kom det helt klart fram at det er en sterk vilje og pågangsmot for å ville få til noe når det kommer til å benytte kulturarven og kulturminner i en næringssammenheng. Men samtidig som det er stort pågangsmot rundt det å jobbe med kulturarven og kulturminner, virker det som om dette ofte framstår som tilleggsnæringer, noe som kan tyde på at det er vanskelig å livnære seg av slikt arbeid på heltid. De to informantene som drev serverings- og overnattingsstedet kunne gjøre dette på heltid som følge av deres alder og livssituasjon. For noen år tilbake hadde en av disse informantene arbeid utenfor gården mens den andre har drevet stedet på heltid i lengre tid.

Dette vitner om at man kanskje har et stykke å gå før kulturminnerelaterte næringer kan bli sett på som en levedyktig næring i seg selv. Men selv om de jeg snakket med ikke nødvendigvis livnærte seg gjennom dette på heltid, var det en viktig del av deres hverdag og

engasjement. Og dette utelukker selvsagt ikke at det fins andre personer som nettopp har denne typen jobb som primær inntektskilde.

4.8 Bosettingsgrunnlag i Valdres:

Det er i de gruppene Østlandsforskning omtaler som enkeltindivider og stimulering til enkelte næringsetableringer jeg tror man kan se kulturminner som bidragsyttere når det kommer til hvordan kulturminner og kulturarven kan bidra til bosetningsgrunnlag i Valdres. Tidligere har vi sett på at det ble en økt satsing på turisme- og formidlingsorientert næringer i Valdresregionen, muligens som følge av at det var et sterkt fokus og satsning på dette området fra flere sentrale og lokale hold. Om det er tilflyttere eller personer som allerede er bosatt i Valdres som står for denne oppkomsten er vanskelig å si, men uansett følger slik etablering eller videreføring av næringer med seg nye muligheter, som for eksempel nye jobber og dermed også et bosettingsgrunnlag. Et annet eksempel, som vi allerede så vidt har vært inne på, var den økte tilflytningen av restaureringshåndverkere til Valdres under Verdiskapningsprogrammet.

4.8.1 Ringvirkningseffekter:

De overnevnte innslagene er selvsagt bare en nisjegruppe av den totale mengden mulige tilflyttere, men for et område som velger å satse på kulturminnerelaterte påvirkningsfaktorer kan det gi utslag over lengre tid og skape ringvirkningseffekter som bidrar til ytterligere bosettingsgrunnlag. Som Howard skriver i sin bok:

*"Just as there is not much point considering the financial implications of a new acquisition for a museum without seeing it in the context of the whole collection, there is also little point in seeing one heritage attraction without looking at the others, and some may be quite remote, because visitors are not restricted to one kind of purchase."*¹¹⁶

Besøkende kan for eksempel ha tatt turen til Valdres for å se på noen av de mange stavkirkene som finnes i området. På veien dit bestemmer de seg kanskje for å overnatte på et hotell, kro, gjestgiveri eller lignende, de stopper kanskje på en lokal kafé eller restaurant for å spise og handler i de lokale butikkene. Kanskje oppdager de også noen andre attraksjoner på veien til bestemmelsesstedet som de stopper på.

¹¹⁶ Howard 2003: 222

Den direkte fortjenesten av at folk besøker en stavkirke eller et annet kulturminne er sannsynligvis ikke så høye, men den indirekte fortjenesten besøkende bruker på næringslivet rundt stavkirken kan ofte være mer markant. Med en slik tankegang i bakhodet tror jeg det er lettere å se kulturminner som indirekte bidragsytere til den lokale økonomien og dermed også bosettingen enn en direkte ressurs på dette området. Dette er igjen med på å gjøre de faktiske utregningene omkring verdien av et kulturminne vanskelige ettersom de kriteriene kulturminner og kulturarv forholder seg til ikke nødvendigvis er målbare i samme skala som denne typen utregninger for andre formål. Utregning av verdier i forbindelse med kulturminner er også noe Mason har satt fokus på og han poengterer blant annet at: "Only recently has the conservation field begun to embrace such factors as economics, cultural change, public policy and social issues – and they have yet to be fully integrated into the field." ¹¹⁷

4.8.2 Stedstilhørighet:

Når man ser på grunnene til hvorfor man velger å flytte til Valdres er det lettere å se hvordan kulturarven og kulturminner kan spille inn. Tilknytning trekkes fram som en viktig grunn til at folk velger å flytte til Valdres, og det er da gjerne snakk om å flytte tilbake dit. Området man bor på er en viktig del av vår identitet. Tilknytning til et område kommer gjerne fra oppveksten og stedet man velger å bo på er en del av den vi er. Er det derimot slik at stedet man bor på ikke passer til den type person man er kan det være naturlig å flytte. "Likens, kan det at et sted har en identitet som du synes passer med den du vil være, virke som en trekkfaktor for flytting." ¹¹⁸ Stedets og ens egen identitet er dermed en viktig faktor for hvor man velger å bosette seg, og det er ofte også avgjørende om man trives på stedet, dette er noe flere forskere setter fokus på. ¹¹⁹ "Stedstilhørighet og forankring til fortiden gir trygghet, trivsel og fellesskapsfølelse, noe som igjen indirekte forebygger usikkerhet og kriminalitet."

¹²⁰

Hvis man dermed er oppvokst i et område som Valdres med et rikt natur- og kulturlandskap med stavkirker, støler og gamle gårdstun, vil dette være en viktig del av ens identitet og man vil sannsynligvis foretrekke en lignende plass å bosette seg på. Eller for å si det med Michael

¹¹⁷ Mason 2008: 100

¹¹⁸ Skåholt og Batt-Rawden 2008: 29

¹¹⁹ Ibid: 29

¹²⁰ Holme 2005: 14

Jones sine ord: "People form attachments to historical environments or at least to selected elements in historical environments, which become associated with their cultural identity."¹²¹ Dette er et ypperlig eksempel på hvordan kulturarven og kulturminner er med på å utvikle og forme folks identitet. Det viser også hvordan kulturarven og kulturminner i aller høyeste grad kan spille inn på folks valg av bosted. Dette er kanskje spesielt synlig i Valdres, da de er i besittelse av et ganske unikt kulturlandskap som det kan være vanskelig å finne helt maken til andre steder. "Myke" faktorer som oppfatninger om et sted og egen identitet blir sentrale forklaringsmåter for å forstå flytting."¹²²

Akkurat dette med tilknytning til et sted og stedstilhørighet er noe den røde tråd prosjektet vi har vært inne på tidligere vil sette mer fokus på og gjøre enda mer synlig. Her pekes det blant annet på at gjennom å gi økt kunnskap om lokalmiljøet og egen region vil kunne gi økt integritet og selvfølelse, og dermed også en positiv holdning til områdets og ens egen identitet og dermed gjøre det mer attraktivt for unge utflyttere å returnere til Valdres. "Ved å styrke den lokale tilhørigheten tror vi at flere unge vil kunne oppleve det som attraktivt med en yrkeskarriere i Valdres."¹²³ Dette kan kulturarven og kulturminner være med å bidra til, både i et materielt og immaterielt aspekt.

4.8.3 Innflytning kontra utflytting:

Ut ifra det vi har sett av statistikk over befolkningsutvikling, flytting, alder, innvandring og det vi kan lese over flyttemotiv og tilflytningsprosjekter, kan det virke som om Valdres gjør mye rett når det kommer til å tiltrekke seg nye innbyggere. Området har mange tilflyttere hvert år og en merkbar innvandring, noe som kan indikere at det er et attraktivt område å bosette seg i. Men samtidig ser vi fra statistikken at folketallet i området holder seg stabilt i stedet for å øke. Dette kommer av, som vi har vært inne på tidligere, at Valdres er preget av en høy utflyttingsstatistikk. Vi kan derfor stille oss spørsmålet om man ikke burde flytte noe av fokuset over fra å trekke seg nye innbyggere til heller å beholde de som allerede bor i området. Ser man den høye utflyttingsstatistikken i sammenheng med alderen over innbyggerne i området og den informasjonen som kommer fram i den røde tråd prosjektet, kan man anta at mange av de som flytter ut fra Valdres er unge personer i en utdanningssituasjon. Med den røde tråd prosjektet ser vi også at man prøver å få denne

¹²¹ Jones 1993: 25

¹²² Skåholt og Batt-Rawden 2008: 29

¹²³ Valdres Natur- og Kulturpark 2011: 4

gruppen utflyttere tilbake med å bygge en sterk regional forankring, identitet og stolthet for Valdresområdet fra tidlig alder.

4.8.4 Stølsdrift:

Valdres er et viktig kjerneområde i Norge når det kommer til levende stølsdrift. Av de 1600 aktive stølene i landet ligger 400 i Valdresområdet.¹²⁴ I stølsdriften er vern gjennom bruk et spesielt fokusområde. Dette er en levende tradisjon som sannsynligvis ikke ville blitt tatt like bra vare på gjennom musealt vern. Og selv om man hadde gått inne for å verne bygningsmiljøet der det står i dag ville kulturlandskapet i området rundt forfalt som følge av mangelen på beite dersom den tradisjonelle stølsdriften skulle blitt avvirket. Dette er et tverrfaglig område som både omfatter matproduksjon, biologisk mangfold, kulturlandskap, bygningsmasse og reiseliv.¹²⁵

Denne tverrfagligheten gjør samtidig at stølsdriften i Valdres byr på mange muligheter. Stølsdrift besitter en rekke verdier som gjør dette til en attraktiv næringsvirksomhet, spesielt når man knytter dette opp mot kulturminner og kulturarven. For det første kan stølsdriften bidra til et næringsgrunnlag, både direkte og indirekte.

Stølen kan for eksempel være i aktiv drift og man kan generere inntekt gjennom å framstille ost og bidra til et levedyktig landbruk. Stølen kan også være et sted folk besøker for å oppleve Valdreskulturen, og kanskje er det også formidlingsopplegg knyttet opp mot dette opplegget. Gården i tilknytning til stølen er kanskje også et sted for servering og overnatting i forbindelse med turisme. Buskapen i tilknytning til stølsdrift bidrar også til å holde kulturlandskapet og det biologiske mangfoldet ved like, som også er en viktig forutsetning for turister som tar turen for å se det idylliske norske jordbrukslandskapet. I tillegg har stølsdrift en lang tradisjon i Valdresregionen og er en viktig del av Valdresidentiteten.

Et annet aspekt er at gårds- og stølsbygningene i Valdres ofte framstår som rimelige boplasser i landlige omgivelser for folk som leter etter et sted å bo i tilknytning til naturen. På hjemmesidene til Valdres Folkemuseum poengteres det blant annet at: "Landbruket er

¹²⁴ Valdresmusea.no, Stølsdrift, tilgjengelig fra <http://www.valdresmusea.no/vfm.asp?nid=537&lid=1> (lastet 11.05.13)

¹²⁵ Riksantikvaren 2010: 28

framleis ei av dei største næringane i Valdres og støls- og utmarksdrift er ein viktig del av livgrunnlaget for landbruket og for busettinga i Valdres." ¹²⁶

4.9 Oppsummering:

Vi har her sett eksempler på hvordan kulturarven og noen av jordbrukets kulturminner kan være med å ha en innvirkning på flere faktorer som er sentrale når man diskuterer bosetningsgrunnlag i Valdresregionen. I samtalene gjennomført med personene jeg snakket med i forbindelse med datainnsamlingen for denne oppgaven kommer det fram at kulturarven og kulturminnene ikke nødvendigvis er hovedgrunnen når det kommer til valg av bosted, men at de bidrar som en av flere påvirkningsfaktorer sett i et større bilde. I resultatoppnåelse av Verdiskapningsprogrammet skriver man blant annet:

"Istandsetting og bruk av kulturminner og aktivisering av lokalhistorie og fortellinger har også gitt sosiale og kulturelle effekter: involvering i prosjekter og aktiviteter, nye møteplasser og samarbeidskonstellasjoner, økt lokalt engasjement, styrket kunnskap, bevissthet og stolthet rundt eget sted. Dette er faktorer som påvirker hvor attraktive lokalsamfunn og regioner er for bosetting og næringsliv." ¹²⁷

Det jeg ser ut ifra de observasjonene, erfaringene og samtalene jeg har gjort meg i forbindelse med mitt besøk til Valdres er at det foreligger en sterk regional forankring og identitet, og et ønske om å skape stolthet over Valdresområdet. Det virker som det er stor vilje til å ville gjennomføre tiltak som kan bidra til næring, men i mange tilfeller mangler publikum midler og kan være usikre til hvilke krav styresmaktene setter ved søking. I denne situasjonen er det positivt at man har en institusjon som Valdres Natur- og Kulturpark som kan komme med råd og være i dialog med publikum. Den jobben de driver med i dette tilfellet er et langsiktig arbeid og det kan derfor være vanskelig å se effektene av dette så tidlig i prosessen, men i tiden framover vil det være interessant å se hvilke resultater de kan presentere.

¹²⁶ Valdresmusea.no, Stølsdrift, tilgjengelig fra <http://www.valdresmusea.no/vfm.asp?nid=537&lid=1> (lastet 10.05.13)

¹²⁷ Riksantikvaren 2011: 6

5. Muligheter og utfordringer:

I denne delen av oppgaven vil jeg se nærmere på noen muligheter og utfordringer forbundet med det å bruke kulturminner og kulturarven i et bosettingsperspektiv. Igjen skal vi holde oss til jordbrukets kulturminner og i Valdres.

5.1 Muligheter:

Som jeg har vært inne på tidligere kan kulturminner og kulturarven bidra med mye forskjellig når man snakker om verdier og bosetning. Det jeg har fokusert mest på i denne oppgaven er det økonomiske aspektet som følger med denne tenkningen gjennom det faktum at kulturminner og kulturarven kan bidra til arbeidsplasser. I Valdres' tilfelle dreier dette seg hovedsakelig om turisme- og reiselivsnæring og produksjonsnæring, og det er også dette jeg vil ha fokus på her.

Tidligere i oppgaven har vi sett at det ofte, hvis ikke nesten alltid, er billigere å restaurere eldre bygninger framfor å bygge nytt, noe som kan gi kulturminner stor innvirkningspotensial når det kommer til valg av bosted. Eldre bygninger er ofte også rimeligere å kjøpe enn nye og boligprisene i distriktene er generelt sett lavere enn i sentrumsnære områder. Dette varierer selvsagt fra område til område, men i et fraflytningspreget område som i Valdres' tilfelle kan vi anta at boligprisene ikke er oppe på det høye nivået vi ser mange andre steder i landet.

Som vi har vært inne på tidligere kan kulturminner og kulturarven også brukes i ulike næringsammenhenger og for å danne et næringsgrunnlag. I Valdres knytter dette seg spesielt opp mot etablering av lokalnæringer i tilknytning til turisme- og reiselivsnæringen, og produksjon av lokalmat, spesielt ost gjennom stølsdrift. Stølsdrift med dyr på beite i utmarka bidrar også til å hindre gjengroing og holde kulturlandskapet ved like. I tillegg er kulturminner og kulturlandskap i slik tilknytning med på å fremme det estetiske uttrykket, samtidig som det bidrar til å holde ved like en gammel tradisjonsdrift. Det å drifte slike steder på et tradisjonelt vis kan også være en viktig bidragsyter for å styrke den lokale identiteten i området.

Det å benytte kulturminner og kulturarven for å styrke lokal identitet kan være et viktig bidrag i et bosetningsperspektiv ved at det skaper stedstilhørighet og stolthet til stedet, noe som ofte fører til at folk vil bosette seg i et slikt område.

Det vi ser eksempler på her er at kulturminner og kulturarven kan være en viktig del av omdømmebyggingen for Valdres. Et godt praktisk eksempel på dette kom i form av den norske realityserien "Farmen", som i 2012 foregikk i Valdres. Konseptet her er at en gruppe deltakere skal bo og drifte en gård på ulike områder slik man gjorde det for 100 år siden. Underveis i serien er det mye fokus på eldre bygninger, konstruksjon, driftsformer, kulturlandskapet og kulturarven generelt, noe som sannsynligvis, i større grad enn vanlig, bidro til å synliggjøre disse aspektene ved Valdres i media.

For å markedsføre Valdres ytterligere har fire bedrifter gått til etablering av Valdresambassaden AS i Oslo. Dette er et forretningskonsept hvor målet er å "Styrke inntjening for Valdresbedrifter og øke Valdresambassadens påvirkningskraft og markedsføring i hovedstaden - nasjonalt og internasjonalt." ¹²⁸ Blant delmålene her trekkes det fram at man skal bidra til økt tilflytning til Valdres og gjøre området mer attraktiv som arbeidsregion. I grunnlaget for etablering av Valdresambassaden settes det fokus på at man skal framme Valdres som reiselivsdestinasjon. ¹²⁹ Dette kan være et viktig virkemiddel for omdømmebygging i Valdres ved at man når et større publikum ved å markedsføre seg selv i hovedstaden. I en rapport Norsk institutt for by- og regionsforskning kalt "Kulturarv og stedsidentitet" nevnes det at: "Bruk av kulturarven i stedsutvikling og næringsutvikling vil trolig skyte fart i årene som kommer dersom visjoner, planer og utredninger om denne tematikken blir omsatt til handling og aktiviteter." ¹³⁰

5.2 utfordringer:

Mange søknader til Norsk Kulturminnefond går på å benytte eldre bygninger til overnattingssted, servering, kunstgalleri, produksjonsnæring av en eller annen form og lignende. I Valdres' tilfelle dreier slike næringssøknader hovedsakelig om overnatting og servering og produksjonsnæring, men hvor stort er egentlig markedet for dette? Slike

¹²⁸ Valdres Næringshage AS u.å: *Valdresambassaden – gir Oslo muligheter*, tilgjengelig fra http://www.valdres.no/images/stories/Filer/moter_saker/2012/Prospekt-ambassade.pdf: 3

¹²⁹ Valdres Næringshage AS u.å: 2-3

¹³⁰ Ragnhild Skogheim og Guri Mette Vestby 2010: *Kulturarv og stedsidentitet – Kulturarvens betydning for identitetsbygging, profilering og næringsutvikling*, tilgjengelig fra <http://www.nibr.no/filer/2010-14.pdf>: 6 (lastet 10.05.13)

næringer kan, som vi allerede har vært inne på, være et godt argument for bosetning, men her må man også ta i betraktning at det er et begrenset grunnlag for dette i hvert område. Hvis hver gård og seter i Valdres skulle huse rom for overnatting og servering er det klart at de fleste aktørene ville bukket under på grunn av manglende tursiter og besøkende. Skal man benytte kulturminner og kulturarven som næringer i et bosetningsperspektiv er det derfor viktig at man ser an markedet for denne typen virksomhet på forhånd.

Denne tankegangen omfatter også produksjonsnæringer som for eksempel osteproduksjon gjennom stølsdrift. Markedet for slike næringer er ikke nødvendigvis så stort og hvis dette var noe en stor gruppe av befolkningen skulle satse på ville markedet blitt mettet fort. Hvis "alle" for eksempel skulle kaste seg på vognen med stølsdrift og osteproduksjon og butikkhyllene hadde blitt overfylt med denne typen varer er det klart at de fleste ville blitt presset ut av dette markedet. I dag har man for eksempel mye samarbeid mellom de ulike stølsbrukerne i Valdres. Ved en eventuell kraftig økning på dette området risikerer man kanskje at dette vil forsvinne hvis man kommer i økt konkurranse med hverandre. På den andre siden kan dette være en positiv utvikling som kanskje fører til sammenslåing, økt samarbeid og produksjon blant de ulike produsentene.

Dette bringer oss inn på en annen utfordring ved å benytte kulturminner og kulturarven som grunnlag for et bosetningsperspektiv, nemlig risikoen ved å gjøre dette for kommersielt. Dette punktet er spesielt knyttet opp mot produksjonsnæringer forbundet med kulturminner og kulturarven. I Valdres' tilfelle dreier dette seg spesielt om stølsdrift og produkter herfra. Hvis man får en overflod av slike varer tilgjengelig vil de sannsynligvis miste noe av det særpreget og den eksklusiviteten de besitter i dag.

Den kanskje største utfordringen når det kommer til å aktivt benytte seg av kulturminner i et bosetningsperspektiv er hvorvidt et slikt tiltak lar seg gjennomføre på en tilfredsstillende måte. Dette punktet knytter seg spesielt opp mot det å gjøre eldre bygninger beboelige, både med tanke på ren bosetning og knyttet opp mot turisme og overnatting. Når riksantikvar Jørn Holme skriver: "Eldre bygninger er en ressurs, og bruk er det beste vern."¹³¹ peker dette på at man foretrekker at gamle bygg aktivt brukes framfor at de skal stå som minner over en svunnet tid. Men er bruk alltid det beste vern? Hvor mye skal man tilpasse et kulturminne for

¹³¹ Holme 2005: 14

moderne bruk før det mister sin egenart og de faktorene som nettopp gjør det til et kulturminne å ta vare på? For å tilpasse eldre bygg dagens moderne standarder og gjøre de komfortable og levelige må det ofte mye jobb og endringer til. Ofte kan slike endringer føre til at det aktuelle bygget mister mye av sin egenart, særpreg og nettopp de kvalitetene som gjør det til et kulturminne man vil ta vare på. Dette er selvsagt ikke alltid tilfelle, men ofte når man velger å bo i eldre bygninger må man ta et valg om man vil holde bygget autentisk og bo enkelt med litt færre moderne fasiliteter, eller om man vil endre på bygget til en form tilpasset dagens standarder. På hjemmesiden til overnattings- og serveringsstedet til to av informantene jeg intervjuet reklameres det blant annet med "Alt slik det var før i tida, men med moderne komfort.". Men samtidig nevnes det også at på restaureringen av de aktuelle bygningene er gjort med respekt for husets opprinnelige stil.

I dag har man også krav til ting som universell utforming og rømningsveier som må tas med i betraktningen. Det blir her et spørsmål om balansegang rundt det å endre bygningen mens man samtidig bevarer byggets identitet. Hvorvidt dette bør skje gjennom frysing i tid, vise byggets utvikling eller implementere reversible løsninger ved eventuelle endringer er derimot spørsmål som bør drøftes individuelt i hvert enkelt tilfelle. Et annet viktig element i denne sammenhengen er den eventuelle påkjenningen på kulturminnene og kulturlandskapet hvis de for eksempel benyttes i et økonomisk bosetningsperspektiv knyttet opp mot turisme. Det kan ofte være en påkjenning for eldre bygninger som kanskje har stått ubrukt over lengre tid hvis man plutselig får et stort innrykk av besøkende.

På den andre siden av skalaen angående vern og bruk kan man spørre seg om trangen til å bevare kulturminner ødelegger noe av den rollen de muligens kunne spilt i dagens samfunn, gjennom det faktum at de blir vanskeligere å disponere. Som vi har vært inne på tidligere i oppgaven settes det strenge krav og regler til søknader til Norsk Kulturminnefond, angående ting som prosessuell og materiell autentisitet og lignende. Dette kan nok føre til at mange folk blir avskrekket av dette og heller tyr til billige, private løsninger framfor å ta vare på byggene på en ordentlig måte. Selv om sluttresultatet kan være bra i et estetisk perspektiv vil man ved slik uriktig istandsettinger stå i fare for å miste mange av de verdiene som nettopp gjør det aktuelle kulturminnet til et kulturminne man vil bevare for ettertiden. Dette gjelder selvsagt for bygg som ikke er fredet eller betegnet som verneverdige, hvor man må søke om å gjøre eventuelle endringer.

6. Avslutning:

I dette kapitlet vil jeg gi en konklusjon på problemstillingen i oppgaven på bakgrunn av de data og funn jeg har gjort underveis. Selv om fokuset i denne oppgaven har ligget på jordbrukets kulturminner kan elementene jeg har tatt opp her også overføres til andre kulturminner.

I forhold til verditenkning ser vi at kulturminner og kulturarven helt klart har en eller annen form for verdi, men hvilke typer verdier disse er avhenger av hvem som betrakter de og med hvilket syn man ser med. Samtidig som verdiene blir vurdert subjektivt ser vi også eksempel på at noen verdier kan sies å være allmenne for store deler av befolkningen. Tankegangen rundt kulturminner og verdi er også i stadig endring og utvikling. Mens man før i tiden fokuserte mest på å ta vare på det som var gammel og estetisk pent har vi i dag et kulturminnevern som tar sikte på å bevare et representativt utvalg som går over flere tidsperioder og dekker store samfunnslag.

Det jeg har pekt på underveis i oppgaven er at kulturminner og kulturarven kan bidra med mange faktorer folk finner ønskelige når det kommer til valg av bosted. Vi har også sett hvordan Valdres Natur- og Kulturpark aktivt implementerer kulturminner og kulturarven i sitt arbeid med å gjøre Valdres til en mer attraktiv region.

Sett ut ifra et bosetningsperspektiv er det kanskje først og fremst verdier som knytter seg til økonomi, det estetiske og stedstilhørighet som er spesielt egnet på dette området. Disse elementene kan knyttes både direkte og indirekte opp mot det aktuelle kulturminnet. En eldre gård kan for eksempel være billig husrom eller den kan knyttes opp mot en næringsvirksomhet som servering og overnatting. Gården kan også være av viktig betydning for identitetsfølelsen for folk i lokalområdet samtidig som den bidrar til å gi stedet et egenartet estetisk perspektiv.

Samtidig som vi ser at det foreligger mange muligheter ved å benytte kulturminner og kulturarven i et bosetningsperspektiv er det også noen utfordringer knyttet opp mot dette. Disse går i størst grad på balansegraden av komfort kontra det tradisjonelle og risikoen for å gjøre kulturarven for kommersiell. Hvis noen for eksempel vil flytte til en eldre gård i Valdres

og starte et overnattings- og serveringssted kan dette medføre problemer i forhold til å opprettholde kulturverneverdige interessene. Eller hvis mange nok kaster seg på en trend med å lokalprodusere ost gjennom stølsdrift ville markedet for dette blitt mettet fort.

Det er selvsagt også verdt å merke seg begrensningene ved å benytte kulturminner og kulturarven i et bosetningsperspektiv. Disse må ses som medvirkende faktorer i en større sammenheng med andre elementer som også påvirker bosetning. Men som vi har sett tidligere i oppgaven kan kulturminner og kulturarven bidra med mange betydningsfulle faktorer i et slikt perspektiv.

Foreløpig er det å aktivt benytte seg av kulturminner og kulturarven i forhold til ting som bosetning fortsatt i utviklingsstadiet. Det er først i løpet av de siste årene vi har fått fokus på at kulturminner og kulturarven skal være en ressurs i samtiden. Denne oppgaven har vært et forsøk på å sette fokus på denne tankegangen og se hvordan den kan bidra i samfunnsutviklingen i dag og i tiden framover. Her vil jeg spesielt nevne det arbeidet Valdres Natur- og Kulturpark driver med på dette området. På mange måter kan dette sies å være ledende i Norge i form av at de er landets første natur- og kulturpark og i den grad de benytter seg av kulturarven i deres arbeid. Etter hvert som flere folk får øynene opp for hvilke ressurser kulturminner og kulturarven kan bidra med i dagens samfunn tror jeg vi vil komme til å oppleve flere eksempler på lignende arbeid og prosjekter som det Valdres Natur- og Kulturpark driver med i dag.

7. Litteraturliste:

7.1 Trykte kilder:

Corsane, Gerard (red.) 2005: *Heritage, museums and galleries – An Introductory Reader*, London and New York

Fairclough, Graham, Harrison, Rodney, Jameson, John H., og Schofield, John 2008: *The Heritage Reader*, London and New York

Fortidsminneforeningen 1981: *Fortidsminneforeningens årbok 1981*, Oslo

Holme, Jørn 2005: *Kulturminnevern – lov, forvaltning, håndhevelse*, Oslo

Howard, Peter 2003: *Heritage – Management, Interpretation, Identity*, London and New York

Norsk Kulturminnefond 2011: *Verdiskapningsprogrammet 2006-2010 – evaluering av kulturminnetiltak*, Røros

NTNU Geografisk institutt 2007: *Compendium GEOG 3505 Landscape and Planning Part II – Values and Assessments, Management, Arena*, Trondheim

Riksantikvaren 2011: *Kulturminner i bruk – verdi, vekst og vern – Verdiskapningsprogrammet på kulturminneområdet 2006-2010*, Oslo

Riksantikvaren 2010: *Oppland – Valdres – Verdiskapningsprogrammet på kulturminneområdet*, Oslo

Rogan, Bjarne og Amundsen, Arne Bugge (red.) 2010: *Samling og museum – kapitler av museenes historie, praksis og ideologi*, Oslo

7.2 Artikler:

Bugge, Arne Amundsen og Brenna, Brita 2010: "Museer, kritisk museologi og tverrfaglige museumsstudier", i Rogan, Bjarne og Amundsen, Arne Bugge (red.), *Samling og museum – kapitler av museenes historie, praksis og ideologi*, Oslo

Clark, Kate 2008: "Only Connect – Sustainable Development and Cultural Heritage", i Fairclough, G., Harrison, R., Jameson, J.H., og Schofield, J., *The Heritage Reader*, Routledge, London and New York

Engen, Einar og Fjeldheim, Olav H. u.å: upublisert, "Kulturminner – et verdispørsmål"

Jones, Michael 1993: "Landscape as a resource and the problem of landscape values", i NTNU Geografisk institutt 2007, *Compendium GEOG 3505 Landscape and Planning Part II – Values and Assessments, Management, Arena*, Trondheim

Mason, Randall 2008: "Assessing Values in Conservation Planning. Methodological issues and choices", i Fairclough, G., Harrison, R., Jameson, J.H., og Schofield, J., *The Heritage Reader*, Routledge, London and New York

Myklebust, Dag 1981: "Verditenkning – en arbeidsmåte i bygningsvern", i Fortidsminneforeningen, *Fortidsminneforeningens årbok 1981*, Oslo

Newman, Andrew 2005: "Understanding the social impact of museums, galleries and heritage through the concept of capital", i Corsane, G (red.), *Heritage, museums and galleries – An Introductory Reader*, Routledge, London and New York

Torvanger, Åse Moe 2005: "Fredete og bevaringsverdige bygninger og anlegg", i Holme, J.: *Kulturminnevern – lov, forvaltning, håndhevelse*, Oslo

7.3 Dokumenter lastet fra internett:

Det Kongelige Miljøverndepartement 2005: *St.meld. nr. 16 (2004-2005) Leve med kulturminner*, tilgjengelig fra

<http://www.regjeringen.no/Rpub/STM/20042005/016/PDFS/STM200420050016000DDDP_DFS.pdf>, sist lastet 10.05.2013

Grimsrud, Gro Marit 2006: "*Valdres-Rypa*" *Tilflytting og trivsel blant kvinner i Valdres*, ØF-rapport nr. 03/2006, tilgjengelig fra <<http://www.ostforsk.no/images/rapporter/032006.pdf>>, sist lastet 10.05.2013

Guttormsen, Torgrim Sneve og Fageraas, Knut 2007: *Kulturarv som kapital*, NIKU rapport 15, tilgjengelig fra <<http://www.niku.no/filestore/Publikasjoner/NIKURapport15.pdf>>, sist lastet 10.05.2013

Norges Handelshøgskole BI 2009: "*Valdres som merke*" *rapport nr. 2, Bygging av Valdres omdømme og merke*, tilgjengelig fra <http://www.valdres.no/mobil/images/stories/Filer/090604_Valdres_som_merke_sammendrag.ppt> sist lastet 10.05.2013

Skogheim, Ragnhild og Vestby, Guri Mette 2010: *Kulturarv og stedsidentitet – Kulturarvens betydning for identitetsbygging, profilering og næringsutvikling*, NIBR rapport 2010:14, tilgjengelig fra <<http://www.nibr.no/filer/2010-14.pdf>>, sist lastet 10.05.2013

Skåholt, Asgeir og Batt-Rawden, Kari Bjerke 2008: *Regionenes kamp? – om tilflyttingsprosjekter*, ØF-rapport nr. 19/2008, tilgjengelig fra <<http://www.ostforsk.no/images/rapporter/192008.pdf>>, sist lastet 10.05.2013

Valdres Natur- og Kulturpark 2012: *Årsmelding Valdres Natur- og Kulturpark 2011*, tilgjengelig fra <http://www.valdres.no/images/stories/Filer/aarsmeldinger/rsmeldingen_2011_VNK.pdf>, sist lastet 10.05.2013

Valdres Natur- og Kulturpark 2011: *Bolyst i Valdres – den røde tråd fra barn til voksen – prosjektplan*, tilgjengelig fra <http://valdres.no/images/stories/prosjektplan_bolyst_i_valdres_2.pdf>, sist lastet 10.05.2013

Valdres Næringshage AS u.å: *Valdresambassaden – gir Oslo muligheter*, tilgjengelig fra http://www.valdres.no/images/stories/Filer/moter_saker/2012/Prospekt-ambassade.pdf), sist lastet 10.05.2013

7.4 Internettkilder:

"Distriktssenteret, Prosjektkartlegging ValHall", tilgjengelig fra <http://www.distriktssenteret.no/lokalt-utviklingsarbeid/valhall>), sist oppdatert 08.03.2013, sist lastet 10.05.2013

"Hanen", tilgjengelig fra <http://www.hanen.no/>), u.å., sist lastet 10.05.2013

"Kulturarv, Olavsrosa", tilgjengelig fra <http://kulturarv.no/olavsrosa-2/>), 27.06.2012, sist lastet 10.05.2013

"Lykillinn", tilgjengelig fra <https://www.lykillinn.no/lykillinn>), u.å., sist lastet 10.05.2013

"Regjeringen, Omdømmebygging", tilgjengelig fra <http://www.regjeringen.no/nb/sub/stedsutvikling/annet/emner-stedsutvikling/omdommebygging.html?id=678036>), sist oppdatert 15.01.2013, sist lastet 10.5.13

"Riksantikvaren, Ordforklaringer", tilgjengelig fra http://www.riksantikvaren.no/Norsk/Veiledning/Ordforklaringer_bokmal/), sist oppdatert 22.04.13, sist lastet 10.05.2013

"Valdresdesign, kriterium for bruk og forvaltning av varemerket "Valdres"", tilgjengelig fra <http://valdresdesign.no/default.asp?nid=389&lid=1>), u.å., sist lastet 10.05.2013

"Valdresmusea, Stølsdrift", tilgjengelig fra <http://www.valdresmusea.no/vfm.asp?nid=537&lid=1>), u.å., sist lastet 10.05.2013

Kunnskapssenteret:

Sander, Kjetil: "Kvantitative metoder", tilgjengelig fra

<<http://www.kunnskapssenteret.com/articles/2558/1/Kvantitative-metoder/Kvantitative-metoder.html>>, 23.08.2004, sist lastet 10.05.2013

Sander, Kjetil: " Kvalitative metoder", tilgjengelig fra

<<http://www.kunnskapssenteret.com/articles/2563/1/kvalitativ>>, 23.08.2004, sist lastet 10.05.2013

Lovdata:

"Kulturminneloven", tilgjengelig fra <http://www.lovdata.no/all/tl-19780609-050-001.html#2>>, database sist oppdatert 09.05.2013, sist lastet 10.05.2013

"Lovdata, Forskrifter om vedtekter for Norsk kulturminnefond", tilgjengelig fra

<<http://www.lovdata.no/for/sf/in/td-20030627-0801-003.html>>, database sist oppdatert 02.05.2013, sist lastet 10.05.2013

Norsk Kulturminnefond:

"Forskrift for Norsk Kulturminnefond", tilgjengelig fra

<<http://www.kulturminnefondet.no/content/1309345735/Forskrift-for-Norsk-Kulturminnefond>>, u.å., sist lastet 10.05.2013

"Brosjyre Norsk Kulturminnefond" tilgjengelig fra

<<http://www.kulturminnefondet.no/content/1245080932/Brosjyre>>, u.å., sist lastet 10.05.2013

"Statistikker", tilgjengelig fra

<<http://www.kulturminnefondet.no/content/1154600517/Statistikker>>, u.å., sist lastet 10.05.2013

Statistisk sentralbyrå:

"Befolkningsendringer i kommunene", tilgjengelig fra

<<https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/Define.asp?subjectcode=&ProductId=&MainTable=Folkemengd1951&nvl=&PLanguage=0&nyTmpVar=true&CMSSubjectArea=befol>>

[kning&KortNavnWeb=folkendrhist&StatVariant=&checked=true](#)>, u.å., sist lastet 10.05.2013

"Folke- og boligtellingsen, hovedtall, tilgjengelig fra

<https://www.ssb.no/statistikkbanken/SelectVarVal/Define.asp?MainTable=FOBfolkRegion&KortNavnWeb=fobhoved&PLanguage=0&checked=true>>, u.å., sist lastet 10.05.2013

"Folkemengde og kvartalsvise befolkningsendringer", tilgjengelig fra

<https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/Define.asp?subjectcode=&ProductId=&MainTable=Rd1222Kv&nvl=&PLanguage=0&nyTmpVar=true&CMSSubjectArea=befolkning&KortNavnWeb=folkendrkv&StatVariant=&checked=true>>, u.å., sist lastet 10.05.2013

"Innvandring og utvandring", tilgjengelig fra

<https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/Define.asp?subjectcode=&ProductId=&MainTable=InnUtVandr&nvl=&PLanguage=0&nyTmpVar=true&CMSSubjectArea=befolkning&KortNavnWeb=innvutv&StatVariant=&checked=true>>, u.å., sist lastet 10.05.2013

Store norske leksikon:

Thorsnæs, Geir: "Valdres – område", tilgjengelig fra <http://snl.no/Valdres/omr%C3%A5de>>, u.å., sist lastet 10.05.2013

"Verdi", tilgjengelig fra <http://snl.no/verdi>>, u.å., sist lastet 10.05.2013

"Verdi – økonomi", tilgjengelig <http://snl.no/verdi/%C3%B8konomi>>, u.å., sist lastet 10.05.2013

Valdres Natur- og Kulturpark:

Rogn, Nils: "Samla Valdres-stand på Hyttelivsmessa", tilgjengelig fra

<http://www.valdres.no/no/aktuelt-og-ver/nyheitsarkiv/1418-samla-valdres-stand-pa-hyttelivsmessa.html>>, 09.03.2013, sist lastet 10.05.2013

Rogn, Nils "Valdresvertkursa i gang", tilgjengelig fra <http://www.valdres.no/no/aktuelt-og-ver/nyheitsarkiv/304-valdresvertkursa-i-gang.html>> 30.11.1999 sist lastet 10.05.2013

"Valdresvert", tilgjengelig fra <<http://www.valdres.no/no/valdresvert.html>>, u.å., sist lastet 10.05.2013

"Valdres Natur- og Kulturpark – skjerper sansene", tilgjengelig fra <<http://www.valdres.no/no/om-oss.html>>, u.å., sist lastet 10.05.2013

"Verdiskapningsprogrammet for kulturminne i Valdres", tilgjengelig fra <<http://www.valdres.no/no/verdiskapningsprogrammet.html>>, u.å., sist lastet 10.05.2013